

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра фізичної географії та картографії

Зав. кафедри _____ До захисту допустити
доцент Юлія ПРАСУЛ
« _____ » _____ 2023 р.

**ВИМУШЕНІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В МЕЖАХ УКРАЇНИ:
КАРТОГРАФІЧНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ТА АНАЛІЗ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконав: студент 4-го курсу д.ф.н,
групи ГК- 41
спеціальність: 106 Географія
освітня програма: Картографія, геоінформатика
і кадастр

Микита Андрійович ГОНЧАРОВ

Науковий керівник:

доцент, к. геогр. н. Наталія ПОПОВИЧ

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Валентина РЕДІНА

Секретар ЕК Олена ПРИХОДЬКО
« _____ » _____ 2023 р.

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КАРТОГРАФУВАННЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ.....	5
1.1. Поняття міграції населення.....	5
1.2. Види міграцій населення.....	11
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД КАРТОГРАФУВАННЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ.....	23
2.1. Аналіз досвіду картографування міграцій населення	23
2.2. Характеристика внутрішніх і зовнішніх міграцій населення України до 2022 р.....	31
РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ Й АНАЛІЗ КАРТ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ В МЕЖАХ УКРАЇНИ У 2022 Р.....	42
3.1. Вимушені внутрішні та зовнішні міграції населення України у 2022 р.	42
3.2. Аналіз карт вимушених внутрішніх міграцій населення.....	45
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Військові дії, які розпочалися 24 лютого 2022 р., викликали наймасштабніше явище з часів Другої світової війни – вимушені масові міграції населення України. Через війну велика кількість українців покинули свої домівки та вимушені були вирушити до інших міст чи навіть в інші країни, що призвело до появи нових термінів серед суспільства: переселенці, біженці, внутрішньо переміщені особи (ВПО), емігранти, люди які потребують притулку та соціального захисту. Поглянувши на Всесвітню історію за XX і XXI століття, можна виділити чимало потужних міграційних криз: понад 6 млн біженців з Афганістану (1979–1989 рр.); 3 млн емігрантів з Венесуели (2013–2019 рр.); майже 3 млн осіб з Сирії (2019–2020 рр.).

За останні роки однією з наймасштабніших хвиль вимушених міграцій населення можна вважати українську, яка за географічним охопленням, часовими рамками та кількістю переселенців б'є всі вищезазначені антирекорди.

Метою даної роботи є аналіз внутрішніх вимушених міграцій населення України з 24.02.2022 р. та укладення карт за результатами дослідження. Відповідно до мети були поставлені наступні **завдання**:

- 1) дослідити поняття міграцій і види міграційних процесів;
- 2) проаналізувати досвід укладання карт міграцій населення;
- 3) схарактеризувати міграції населення України до і після повномасштабного вторгнення російської федерації;
- 4) укласти та проаналізувати карти вимушених внутрішніх міграцій населення в державі під час воєнних дій у 2022 р.

Отже, **об'єктом** дослідження визначаємо міграційний рух населення України, а **предметом** – картографування вимушених міграцій населення в межах України у 2022 р.

Для проведення дослідження було застосовано такі **методи**: статистичний, оскільки інформація стосовно міграцій переважно зібрана у вигляді статистичних звітів; аналізу – для обробки матеріалів дослідження, порівняння;

картографічний – для візуалізації отриманих результатів дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг становить 59 сторінок, робота містить 12 рисунків і 3 таблиці. Список використаних джерел нараховує 50 найменувань.

Результати дослідження були опубліковані у збірнику щорічної Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи», присвяченої пам'яті проф. Г. П. Дубинського, у 2023 р [7].

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КАРТОГРАФУВАННЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Поняття міграції населення

Мобільність є невід'ємною рисою і способом життя населення. Окрім природного руху, який безперервно відтворюється протягом поколінь, у науці також визначаються просторовий (міграція) і соціальний рух. Усі три типи мобільності можуть істотно впливати на чисельність, структуру та динаміку населення будь-якої країни, забезпечуючи його постійну взаємодію з усіма іншими соціальними підсистемами. Його розвиток був би неможливий без постійного руху населення – безперервних кількісних і якісних змін, наслідки яких визначаються рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин.

У сучасному суспільстві почали набувати великого значення демографічні проблеми людства, одна з яких проявляється у міграції населення та дисбалансі природного руху населення. Міграція є цілком природним явищем, хоч і досить складним. Вона важко піддається методам прямого впливу, але вимагає постійної уваги всіх країн, тому що впливає на такі аспекти як: напрямки встановлення політики економічного розвитку країни, розвиток суспільства, кількість населення, процвітання національної культури та вплив іноземних країн на вищезазначені фактори.

З кінця XIX століття міграційний процес та його регулювання перебувають у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних вчених, але варто зазначити, що явище міграції виникло набагато раніше, переважно у військовій та кочовій формі.

Міграція населення є складним соціальним явищем, яке досліджується різними дисциплінами, такими як історія, право, економіка, демографія, географія та соціологія. Трактування поняття «міграція» неоднозначне. Існують різні погляди на природу цього явища, що відображено в різних поняттях цього процесу.

Людська міграція вже давно є визначальним фактором в історії людства. Люди постійно переїжджають – добровільно чи вимушено. У стародавньому

світі міграційні рухи здебільшого були спричинені військовими кампаніями, освоєнням нових земель, зміною клімату та дефіцитом ресурсів.

Пізніше міграція стала одним із засобів (а згодом і результатом) колонізації слаборозвинених територій заможними метрополіями. Створення національних держав та облаштування кордонів між ними дало змогу задокументувати та документувати перетин цих кордонів, а саме початок міжнародної міграції.

Міграція в широкому розумінні – це переселення, переміщення людей, безпосередньо пов'язане зі зміною місця проживання або регулярним поверненням до місця проживання, складне соціально-економічне явище. Характер, спрямованість та інтенсивність міграції в основному визначаються змінами в структурі економіки та продуктивності праці, соціальною мобільністю населення та мобільністю робочої сили.

Наприкінці XIX ст. англійський вчений Е. Равенштейн працюючи над «Законами міграції», вперше ввів у науковий обіг поняття «міграція». Автор стверджує, що міграція є постійним процесом, на який впливає взаємодія чотирьох основних груп факторів: початкового місця проживання мігранта, етапу міграції та вже безпосередньо в місті в'їзду, а також чинники індивідуального характеру [26].

Міграція, як визначено у соціологічних, так і в економічних довідкових матеріалах – це фізичне переміщення окремих осіб або груп людей у межах певної географічної території. У соціологічному словнику поняття формулюється як «географічний рух», тоді як економічна енциклопедія описує це як «рух населення», що передбачає зміну постійного місця проживання або повернення до нього [10, 43].

Поняття міграції населення, як пояснює А. Хомра, охоплює переселення індивідів з одного місця проживання в інше. Однак цю зміну не слід обмежувати зареєстрованим місцезнаходженням особи, а радше розглядати як зону її діяльності. Крім того, український вчений пропонує класифікацію типів міграції та окреслює фундаментальні принципи ефективної міграційної політики [37].

У науковій літературі було зроблено численні спроби класифікувати визначення міграції на окремі групи. Прихильники міграції дотримуються різних поглядів: одні пропонують вузьке тлумачення, а інші виступають за ширше.

Коли ми говоримо про міграцію, її часто називають переселенням. У літературі на цю тему зустрічаються різні визначення, наприклад, «Міграція – це переміщення осіб, які постійно не прив’язані до свого місця проживання». Переселення населення стосується акту постійного переміщення з одного місця проживання в інше, яке може статися в результаті різних факторів [27].

Як стверджує Ю. Римаренка під міграцією населення розуміють переміщення людей (мігрантів) через територіальні кордони на тривалий час, що зумовлює зміну місця їхнього проживання. Міграція, яка складається з міграційних потоків, охоплює численні переміщення, які називаються «міграціями». [20].

За словами В. Шелюка, міграція охоплює різноманітні демографічні та соціально-економічні переміщення всередині та між країнами, включаючи поселення різного типу. Проте визначення «міграції» як єдиної відповідальності за остаточне переселення М. Окольський вважає застарілим. Натомість автор пропонує розглядати міграцію як один з аспектів ширшої концепції «переміщення», яка поєднує різні моделі людської мобільності, трансформуючи їх одна в одну [38].

Рибаковський Л.Л. описує міграцію як зміну проживання населення однієї країни на територію іншої країни, яка завершується зміною громадянства особи що мігрує. Це поняття обумовлює правовий аспект міграційного процесу. Сучасне поняття міграції у вузькому значенні можна трактувати наступним поняттям: міграція – це переміщення людей з різною метою через кордони різних територіальних утворень (держав, територіальних одиниць, міст) з метою зміни постійної чи тимчасової місця проживання [4].

На думку англійського вченого Дж.І. Кларка немає єдиної думки щодо значення міграції хоча багато хто розглядає її як переміщення, що включає зміну місця проживання на значний проміжок часу. Виходячи з цього визначення, слід

розуміти постійне пересування з метою трудової діяльності, тимчасове пересування туристів і щоденне пересування пасажирів приміських поїздів, але для їх виключення мало підстав просто тому, що у нас немає задовільного терміна, який охоплював би численні просторові переміщення населення. Кларк дотримувався думки, що міграція не піддається визначенню ідеально, оскільки в цьому понятті задіяно більш широкий спектр елементів. Таким чином, визначення міграції людей залишається недостовірним [39].

Американський вчений Гленн Томас Треварта при трактуванні поняття «міграція» значну увагу приділяв відстані, та різним факторам для зміни постійного місця проживання. Він описав, що термін «міграція» має різні відтінки значення. Найчастіше міграція передбачає переміщення на деяку відстань, що призводить до зміни постійного місця проживання. Але, за його словами, це визначення обмежує інші види людської мобільності, включаючи щоденні поїздки пасажирів між центром міста і його периферійними районами, сезонні зміни робітників-мігрантів, тимчасові та нерегулярні переміщення туристів і вимушені переселення мігрантів. Отже, звичайне визначення міграції розширено таким чином, що воно може включати широкий спектр мобільності населення, навіть незважаючи на те, що міграційні процеси можуть відбуватися на різних територіальних одиницях [50].

За словами Лі Е. С. міграція визначається в широкому сенсі як постійна або напівпостійна зміна місця проживання. На його думку, не накладається ніяких обмежень на відстань переміщення або на добровільний або недобровільний характер дії, і не проводиться ніякої різниці між зовнішньою і внутрішньою міграцією. За його словами, не всі види просторової мобільності населення включені в поняття міграція. Наприклад, переїзд з однієї квартири в іншу, постійні переміщення робітників-мігрантів – це не міграція [45].

Айзенштадт С. Н. у своїх працях розглядав міграцію як фізичний перехід індивіда або групи з одного суспільства в інше. Цей перехід зазвичай передбачає відмову від одного соціального середовища і входження в інше, причому несхоже на попереднє. Він наголошував акцент головним чином на тому, що

мігрант повністю залишає соціальне життя попереднього регіону проживання і встановлює нові соціальні зв'язки в останньому або новому регіоні, куди він мігрував і вирішив жити [41].

Ньюман, Дж. Л. і Мацке, Г. Е. критично проаналізували поняття міграції. За їх словами, більшість визначень фокусуються на понятті постійної або напівпостійної зміни місця проживання, щоб відрізнити міграцію від щоденних переміщень населення. Останнє не пов'язане зі зміною місця проживання і включає в себе такі щоденні пересування, як поїздки на роботу і назад, походи по магазинах і відпустку. Як міграція, так і щоденні пересування включені в більш широке поняття «мобільність населення». Щоб зробити концепцію визначення більш зрозумілою, вони підняли деякі питання, що стосуються періоду часу, який триває постійна або напівпостійна зміна місця проживання, наміри переїжджає, відстані, яку долає мігрант межі одиниці обліку, яку перетинає мігрант. Що стосується періоду часу, що перевищує один рік, вони відзначили, що деякі групи далеко мігруючих людей (наприклад цигани у Європі) не осідають у певному місці більше одного року і тому будуть виключені з цього обмеження за визначенням.

Що стосується питання про відстань, науковці досліджували питання: чи можна вважати мігрантом людину, що переїжджає з однієї квартири в іншу, що долає деяку відстань в межах одного і того ж міста/району, або людина, що переїжджає з одного місця в інше в межах однієї і тієї ж певної географічної чи політичної одиниці або в межах району? Іншими словами, як далеко потрібно зайти, щоб вважатися мігрантом? На їхню думку, довжина відстані між двома точками в просторі повинна бути пов'язана з існуючою політичною межею між двома просторовими одиницями. У їх дослідженнях пояснює, що особа, яка переміщується в межах однієї і тієї ж адміністративної одиниці, незалежно від того, яка відстань між пунктами його попереднього проживання і призначення не вважається мігрантом. Виходячи з цього, особа, яка перетинає політичну межу між місцем свого походження та пунктом призначення (незалежно від того, яка відстань між пунктами походження і призначення), вважається мігрантом.

Людина, яка проживає різних адміністративних підрозділах, скажімо, у двох-трьох адміністративних одиницях не визначається як мігрант. Таким чином, просте перетинання політичного кордону не представляється стандартним критерієм при визначенні міграція [47].

При аналізі міграційних процесів розрізняють терміни «міграційна мобільність» або «міграційна мобільність».

На відміну від міграції, міграційна мобільність – це готовність або здатність громадян або осіб без громадянства рухатися соціально, щоб: а) переїхати з однієї країни в іншу; б) пересуватися «горизонтально» та «вертикально» в межах держав; в) просування на рівні державних інституцій, органів влади та управління, але лише якщо для цього потрібне цілеспрямоване територіальне переміщення г) війни, завоювання, експансії та колонізації (з етносами, державами, націями, регіонами, адміністративно-територіальними одиницями).

Міграційний потік – динаміка здібностей, потреб носіїв міграційної обізнаності щодо того, що вони вважають перспективним, з кінцевою метою поселення або працевлаштування в іншій державі чи на території, а також їх схильність успішно долати соціальні та правові проблеми

Також слід розрізняти поняття імміграція та еміграція. Імміграція – в'їзд іноземців до країни на постійне або тимчасове проживання з економічних, політичних, етнічних, релігійних та інших причин. Термін також стосується загальної кількості іноземців, які осіли та постійно проживають у країні. Особливою групою є біженці. Найбільшу кількість і вплив мають трудові іммігранти, більшість з яких – сезонні робітники та працівники, які опинились за кордоном пов'язані контрактом на реалізацією проекту або виконанням умов контракту, а також незаконні. Імміграція в основному зумовлена економічними причинами.

Еміграція – вимушене або добровільне переселення представника корінного населення з рідної країни на постійне або на певний час проживання в іншій країні з політичних, соціальних, економічних, релігійних та інших причин.

Термін також стосується того, де або як довго залишаються особи, групи чи спільноти іммігрантів після переселення в країну [1]

Під еміграцією розуміється від'їзд окремих осіб або груп із місця їхнього походження, перетин адміністративних кордонів на законних чи незаконних підставах, добровільно чи примусово, на тимчасовий або постійний період. Імміграція, з іншого боку, передбачає приїзд окремих осіб або груп у нове місце чи країну, де вони мають намір проживати тимчасово або назавжди. Терміни емігрант та іммігрант використовуються для позначення осіб, які виїжджають і приїжджають відповідно до свого місця походження. Як правило, перетин офіційного адміністративного кордону позначає точку в міграційному процесі, де еміграція стає імміграцією [11].

Отже, ми вважаємо, що міграція стосується акту переміщення в просторі, що охоплює як фізичні, так і професійні зміни, а також зміни в просторовому складі населення внаслідок переміщення. Це охоплює все, від механічних переміщень до професійної та міжгалузевої мобільності. Міграція – це переміщення окремих осіб або груп через адміністративні кордони. Воно може бути добровільним або примусовим і передбачає переселення з однієї країни в іншу, тимчасове або постійне, з законним чи без законного дозволу. Цей рух характеризується зміною постійного місця проживання і може бути класифікований на дві категорії: еміграція та імміграція.

1.2. Види міграцій населення

Протягом історії людські популяції формували міграції. Люди завжди в русі, чи то за бажанням, чи то через необхідність. У давні часи на моделі міграції впливали військові завоювання, територіальна експансія, зміни навколишнього середовища та дефіцит ресурсів. Незалежно від того, чи були ці рухи мирними чи насильницькими, вони були схожі на природні події, які були поза контролем людини. Іноді цілі громади повільно переселялися з одного регіону в інший.

У довідковій літературі міграцію прийнято поділяти на зовнішню (континентальна і міжконтинентальна) і внутрішню, а також на організовану і

неорганізовану, добровільну і вимушену (міграція робітників і спеціалістів, біженців). Інші класифікації включають міграцію повернення та незворотню міграцію, а також маятникову (до одного місяця), сезонну (тривалістю від одного місяця до року), довгострокову (більше року) та постійну міграцію (що передбачає відсутність повернення до рідного місця проживання) [31].

Класифікація міжнародної міграції І. В. Івахнюка складається з чотирьох типів: безповоротна, постійна або довгострокова, короткострокова та вимушена. Тип міграції без повернення включає еміграцію, імміграцію та шлюбну міграцію. Постійну або довгострокову міграцію ООН визначає тривалість понад рік, в різних країнах вона визначається індивідуально. Короткострокова міграція охоплює сезонні, маятникові та епізодичні підвиди, такі як ділові, туристичні, спортивні, релігійні та ділові поїздки. Вимушена міграція зумовлена стихійними лихами, військовими діями, політичними чи іншими формами переслідувань. Добровільна міграція включає економічну і трудову міграцію, а також нелегальну міграцію. Епізодичні міграції стосуються поїздок, які відбуваються спорадично і можуть не слідувати певному напрямку. Ці поїздки можуть бути діловими чи туристичними. З іншого боку, маятникові міграції включають щоденні або щотижневі поїздки між різними населеними пунктами, де люди проживають і працюють. Сезонна міграція передбачає тимчасове переїзд до місця роботи та проживання на певний термін з наступним можливим поверненням на постійне місце проживання. Однак незворотна міграція або переселення означає постійну зміну місця проживання. Такий вид міграції поширений серед працездатного населення [25].

Розуміння різних категорій мігрантів має вирішальне значення, і експерти ООН останнім часом досягли значних успіхів у цьому відношенні. Вони визначили та класифікували п'ять різних груп мігрантів, а саме:

- 1) іноземних студентів, які приїжджають до приймаючої країни з метою навчання;
- 2) мігрантів, які приїжджають для роботи;
- 3) особи, які прагнуть возз'єднання сім'ї або хочуть створити нові сім'ї;

- 4) мігранти, які шукають постійного місяця проживання;
- 5) біженці і шукачі притулку, які в'їжджають з гуманітарних міркувань.

Крім того, Міжнародна організація праці (МОП) визначила п'ять основних типів міжнародної міграції:

- 1) Сезонні працівники, які приїжджають для збору врожаю, некваліфікованих або низькокваліфікованих працівників, зайнятих на допоміжних роботах у туристичній індустрії, і працівників за контрактом із чітко визначеним терміном перебування в країні.
- 2) Категорія складається з підготовлених професіоналів із широкою освітою, відповідною кваліфікацією та практичним досвідом роботи. У цю групу входять як педагоги, педагогічний колектив, так і студенти.
- 3) Мільйони осіб, які класифікуються як нелегальні іммігранти, присутні в різних країнах, таких як США, країни Європи, Японія, Південна Америка та Африка. До цієї групи належать іноземці, які здійснюють трудову діяльність, незважаючи на наявність прострочених або туристичних віз.
- 4) До категорії мігрантів, які переїжджають на постійне місце проживання, відносяться іммігранти. Вони, як правило, тягнуться до промислово розвинених країн, шукаючи кращих можливостей для себе.
- 5) Особи, які змушені покинути свою батьківщину через обставини, що загрожують життю та можливі переслідування, відомі як біженці [8].

Царенко І. класифікує іммігрантів за їхнім правовим статусом на чотири категорії. Першу групу складають іммігранти, які отримали громадянство країни, куди вони мігрували. До другої групи належать особи, які мають дозвіл на постійне проживання і не є громадянами даної країни. Третю – складають особи, які мають і дозвіл на роботу, і візу, класифікуються як тимчасові мігранти. Четверту групу налічують особи, які проживають у країні без законного дозволу. Етнопсихологи поділяють емігрантів лише на три категорії:

- 1) Емігранти, що назавжди прощаються з батьківщиною.

2) Особи, які проживають за кордоном протягом тривалого часу, наприклад дипломати, науковці та підприємці.

3) Особи, які відвідують країну з туристичної мети [33].

Міграція поділяється на три види залежно від правового статусу: легальна, нелегальна та напівлегальна. Легальна міграція передбачає перетин міжнародних кордонів за наявності дійсної в'їзної візи або продовження терміну її дії під час перебування в іншій країні. Проте відмінність між нелегальною та легальною міграцією часто є розмитою для багатьох дослідників, які класифікують як нелегальний в'їзд, перевищення терміну перебування на візі класифікують, як нелегальну міграцію.

Наша точка зору поділяє мігрантів додатково на дві групи: нелегальні мігранти, які в'їжджають і проживають у країні без офіційного дозволу, і напівлегальні мігранти. Остання група складається з осіб, які спочатку легально в'їжджають у країну за візою, але вирішили прострочити відведений час, або тих, хто починає з туристичної візи, а потім отримує роботу [18].

Міграцію можна класифікувати різними способами. По-перше, за способом здійснення її можна класифікувати як спонтанну, організовану або ланцюгову міграцію. Спонтанна міграція стосується вільного переміщення окремих осіб або сімей до місця призначення за їх вибором. Організована міграція – це колективний процес, який санкціонується державними чи приватними установами. Ланцюгова міграція – це коли родичі або знайомі, які вже мігрували, створюють неформальні соціальні мережі, щоб полегшити виїзд своїх співвітчизників, надавши їм інформацію, фінансову допомогу, допомогу в пошуку житла та роботи за місцем призначення. По-друге, міграцію також можна класифікувати за кількістю залучених людей. Групова міграція передбачає переміщення людей з однієї території до певного пункту призначення. Сімейна міграція відбувається, коли цілі родини мігрують на певний період, назавжди залишаючи свою адміністративну одиницю. Цей вид міграції також називають демографічною, оскільки він впливає на демографічну ситуацію як у країнах еміграції, так і в країнах імміграції. Нарешті, індивідуальна

міграція стосується неодружених людей або тих, хто тимчасово розлучився зі своїми сім'ями, які мають намір мігрувати або повернутися до своїх сімей [34]. За віддаленістю міграція поділяється на два типи: внутрішня міграція, яка передбачає перетин адміністративно-територіальних кордонів усередині держави, і міжнародна міграція, яка є перетином адміністративно-територіальних міждержавних кордонів. За подальшою класифікацією міжнародної міграції її поділяють на міжконтинентальну та континентальну. Однак важливо також враховувати регіональну міграцію, оскільки деякі континенти відрізняються за розміром, і регіон, який охоплює близько розташовані країни, є більш точним описом. Крім того, континентальна міграція зазвичай відбувається в межах одного регіону.

Внутрішня міграція – це переміщення населення в межах однієї країни. Розрізняють міграції сільського та міського населення, міжміські міграції та міграції у межах сільської місцевості. Також виділяють міграції в межах окремих великих територіальних одиниць – автономної республіки, економічного району, області. У цих випадках міграції поділяють на внутрішньо обласні та міжобласні, внутрішньо районні та міжрайонні.

Основними причинами внутрішньої міграції є, як правило, економічні чинники – рівень доходів і витрат, а також якість життя, тоді як у зовнішній міграції, крім економічних, значущі також політичні чинники. Одним із прикладів внутрішньої міграції характерною для багатьох країн є урбанізація – переміщення населення із сільської місцевості до міст.

За тривалістю внутрішні міграції поділяються на постійні та тимчасові (рис. 1.1). При постійній міграції мігрант постійно переселяється на нову територію, змінюючи постійне місце проживання. З іншого боку, тимчасова міграція передбачає виїзд на певний період з наміром повернутися. Довгострокова та короткострокова міграції підпадають під цю категорію. Постійна (безповоротна) міграція – це зміна населенням постійного місця проживання. Яскравим прикладом такої міграції є виїзд жителів з села до міст з метою пошуку роботи та зміни постійного місця проживання, а тимчасової

(зворотної) – навчання, робота на іншій у іншому місті за контрактом, вахтовий спосіб роботи. До тимчасових видів міграцій відносяться: маятникові, циклічні, епізодичні.

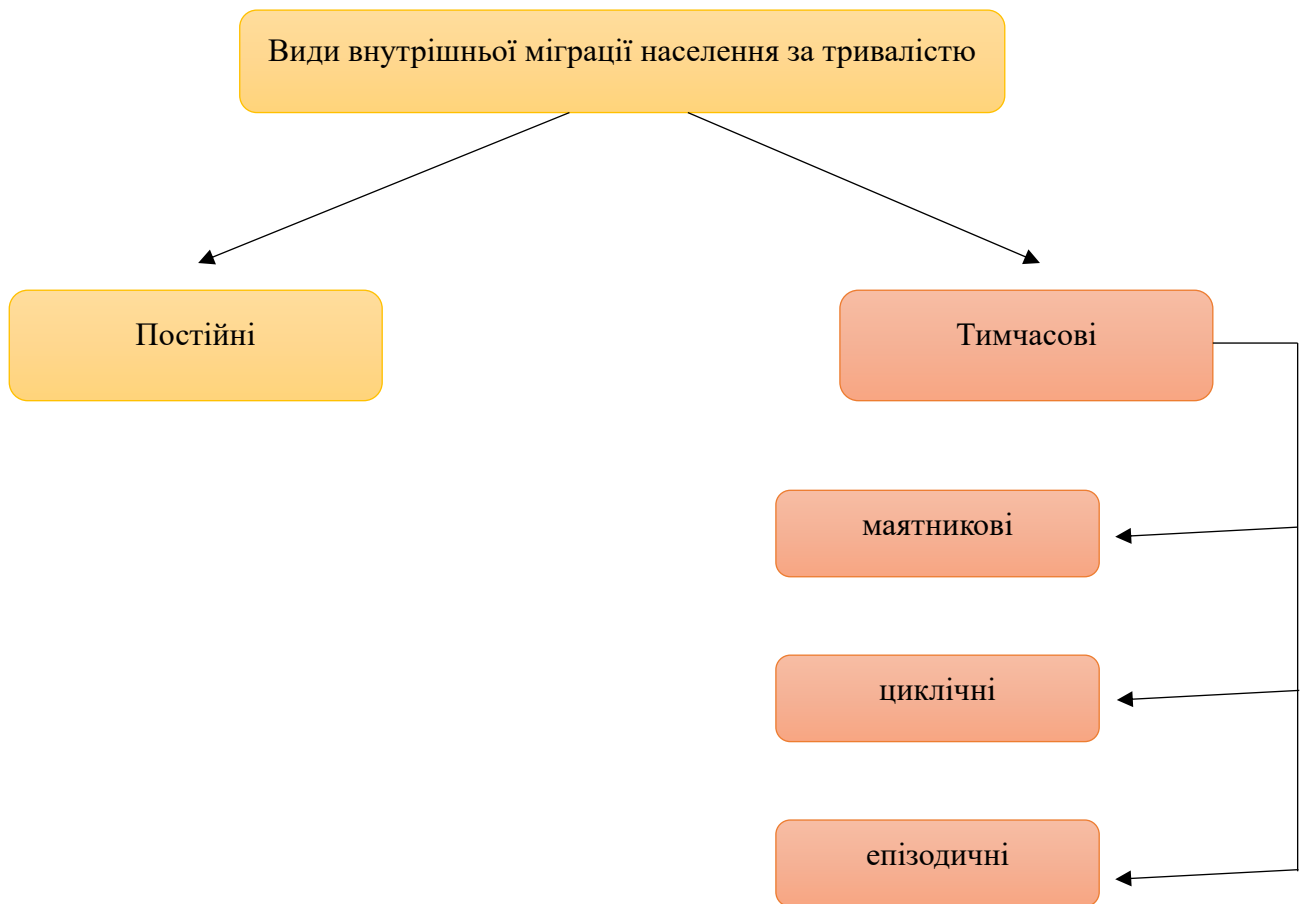

Рис. 1.1. Види внутрішньої міграції за тривалістю
(укладено автором на основі [13])

Тимчасова міграція може мати кілька форм, включаючи сезонну міграцію з метою роботи та проживання, яка зазвичай триває кілька місяців до повернення на постійне місце проживання. Іншим типом є маятникова міграція, яка передбачає перетин кордонів для роботи, часто щодня чи щотижня. Крім того, транзитна міграція включає перетин кордонів однієї або кількох країн з наміром остаточно оселитися в країні кінцевого призначення після певного періоду часу, проведеного в транзиті[29].

За ознакою добровільності міграцію можна класифікувати: добровільна, коли мігранти приймають рішення переїхати самостійно; примусова, коли вищі

інстанції змушують їх переїхати; і вимушена міграція як окремий тип, який відноситься до осіб, які переміщуються зі своїх домівок проти їхнього бажання через стихійні лиха або війни.

Хоча вимушених мігрантів часто називають біженцями, важливо зазначити, що не всі вимушені мігранти отримують статус біженця після прибуття в країну переселення. Вимушені мігранти поділяються на три категорії: шукачі притулку, які подають заяву на отримання статусу біженця в чужій країні, але ще не отримали його; особи, яким державні органи приймаючої країни надали тимчасовий статус біженця з правами, рівноцінними біженцям, на певний термін; і фактичні біженці, які отримують необмежений захист, права на проживання та працевлаштування в приймаючій країні через переконливі обставини, які змусили їх мігрувати [28].

Класифікація міграції складається з кількох компонентів, найповніша з яких базується на причині міграції. Існує дев'ять типів міграції, включаючи міграцію членів сім'ї, метою якої є возз'єднання з особами, які вже мігрували, або створення нової сім'ї. Однак не всі країни визнають це право. Репатріація, або рееміграція, – це добровільне повернення на батьківщину на постійне проживання з етнічних, економічних, соціальних, особистих чи інших причин після тривалого перебування в іншій країні або адміністративно-територіальній одиниці цієї ж країни. Це також стосується репатріації раніше депортованих осіб. Релігійна міграція носить непостійний характер і пов'язана з відправленням релігійного культу. Етнічні міграції передбачають переселення з етнічних мотивів для поліпшення умов життя або збереження життя в умовах фізичної чи етнокультурної загрози.

Екологічна міграція – це спосіб переселення з територій, які постраждали від природних чи екологічних катастроф, часто через погіршення умов життя. Тих, хто здійснює таку міграцію, зазвичай називають «екологічними біженцями». З іншого боку, туристична міграція передбачає тимчасові поїздки без постійного місця проживання, часто до різних місць призначення. Освітня міграція – це переважно короткострокове переміщення, яке зазвичай триває від

кількох місяців до кількох років, з метою отримати освітні можливості за межами основного адміністративного регіону.

Політичну міграцію можна розділити на дві категорії. Перший тип викликаний зміною політичних режимів, що призводить до міграції осіб або груп, які підтримують опозицію, які відчують загрозу та переїжджають до іншої країни. Цих осіб часто називають політичними біженцями. До цього виду міграції також можна віднести переселення через зміну державних кордонів. Другий тип політичної міграції охоплює дипломатичний корпус, військовослужбовців і довгострокових бізнес-мандрівників, таких як дипломати, адміністративний персонал дипломатичних установ і члени їх сімей, які можуть провести за кордоном до трьох-чотирьох років, залежно від місця призначення.

Поняття економічної міграції має складну структуру, охоплюючи різні аспекти цього явища, особливо в посткомуністичних суспільствах. З огляду на обрані критерії можна виділити кілька блоків, які заслуговують на уважний розгляд під час польових досліджень. Серед цих блоків економічна міграція передбачає перетин внутрішніх і міжнародних кордонів у пошуках роботи, купівлі чи продажу товарів, інвестування та іншої діяльності, яка має економічні цілі чи мотиви. У деяких випадках люди залишають постійне місце проживання через несприятливі економічні умови, такі як масове безробіття, високі ціни або невивплата заробітної плати. Цей вид міграції називають економічними біженцями і вирізняється певними причинами. Іншим видом економічної міграції є трудова міграція, яка має різні цілі порівняно з іншими формами міграції [32].

Трудова міграція стосується осіб, які тимчасово переїжджають через погані економічні умови в пошуках роботи, щоб фінансово підтримати свої сім'ї або заощадити на власне майбутнє. Хоча трудова міграція може охоплювати переміщення, пов'язані як з роботою, так і з освітою, ми вважаємо за краще класифікувати їх на основі відповідних цілей і мотивів. Хоча деякі тлумачення описують трудову міграцію як суто легальну зайнятість, стає важко класифікувати тих, хто шукає роботу без офіційного дозволу. Тому наведений

вище опис виглядає більш точним. Нарешті, трудову міграцію можна далі класифікувати як пошук роботи за спеціальною підготовкою або взагалі в іншій сфері [35].

Коли мова йде про трудову міграцію, існує дві ключові категорії, засновані на професійній кваліфікації мігрантів. Перша категорія включає некваліфікованих або низькокваліфікованих працівників, які користуються великим попитом у місцях імміграції. Натомість до другої категорії належать висококваліфіковані кадри. Цей тип міграції можна пояснити двома факторами. По-перше, спеціалісти, які не задоволені рівнем забезпечення своєї професійної діяльності, таким як матеріально-технічне та інформаційне забезпечення, схильні шукати кращих умов праці та підвищення заробітної плати, що часто призводить до зміни місця роботи, але не до зміни спеціальності. По-друге, працівники транснаціональних корпорацій та корпорацій міжнародних організацій часто змушені змінювати місце роботи через характер цих корпорацій, що зумовлює необхідність географічного переміщення.

Рівень професійних знань є ключовим фактором у класифікації трудової міграції. Як правило, трудові мігранти є ненавченими або низькокваліфікованими працівниками, оскільки саме на них є попит у країнах імміграції. Другий тип міграції – це міграція висококваліфікованих кадрів. Це можна розділити на дві категорії: по-перше, це міграція фахівців, незадоволених рівнем підтримки їхньої роботи, що спонукає їх шукати кращих умов праці та вищої оплати (найчастіше це призводить до зміни місця роботи, а не спеціальності).

По-друге, міграція працівників транснаціональних корпорацій (ТНК) і транснаціональних корпорацій міжнародних організацій, які за характером своєї роботи змушені переміщатися (хоча це передбачає лише зміну географічного розташування).

Третя форма трудової міграції стосується інтелектуалів, таких як науковці, викладачі університетів, співробітники науково-дослідних інститутів. Ці експерти працюють у своїй галузі знань за короткостроковими або

довгостроковими контрактами в іноземних країнах, де вони мають кращі умови праці та вищу оплату, ніж у своїй країні. Цей вид міграції мотивується так само, як і другий тип трудової міграції. Крім того, бізнесмени та інвестори мігрують у регіони за межами свого постійного проживання, щоб заснувати підприємства або інвестувати в них.

Ще однією формою трудової міграції є міграція бізнесменів та інвесторів за кордон. Вони або інвестують у існуючі підприємства, або засновують нові підприємства в країнах, які не є їхньою батьківщиною [33].

Часто вважають, що різні типи міграцій неможливо чітко класифікувати через їх змішаний характер. Однак із запровадженням конкретних критеріїв можна віднести кожен тип до певної категорії. У міру розвитку міграційних процесів виникають нові типи, що призводить до необхідності постійного уточнення та вдосконалення класифікації. Допомогти цьому процесу може визначення міграції та відповідних їй типів, розмежування та впровадження цих інтерпретацій у програми соціологічних досліджень.

Більшість наданих класифікацій зосереджені лише на одному конкретному аспекті міграції, наприклад причини міграції, тривалість часу міграції, правовий статус тих, хто мігрує, тощо. Крім того, деякі класифікації використовують різні стандарти для однієї категорії. Таким чином, ми вважаємо, що було б корисно рекомендувати комплексну систему для класифікації міграцій, класифікованих відповідно до конкретних критеріїв. На основі вищезазначеного ми пропонуємо таку класифікацію міграції (рис. 1.2).

Аналіз моделей міграції є вирішальним аспектом вивчення руху населення. Визначення соціально-демографічних характеристик мігрантів, оцінка чисельності міграційного населення, вивчення кількісних і структурних факторів, що обумовлюють міграцію, прогнозування напрямів та інтенсивності міграції – все це є важливими складовими цієї сфери.

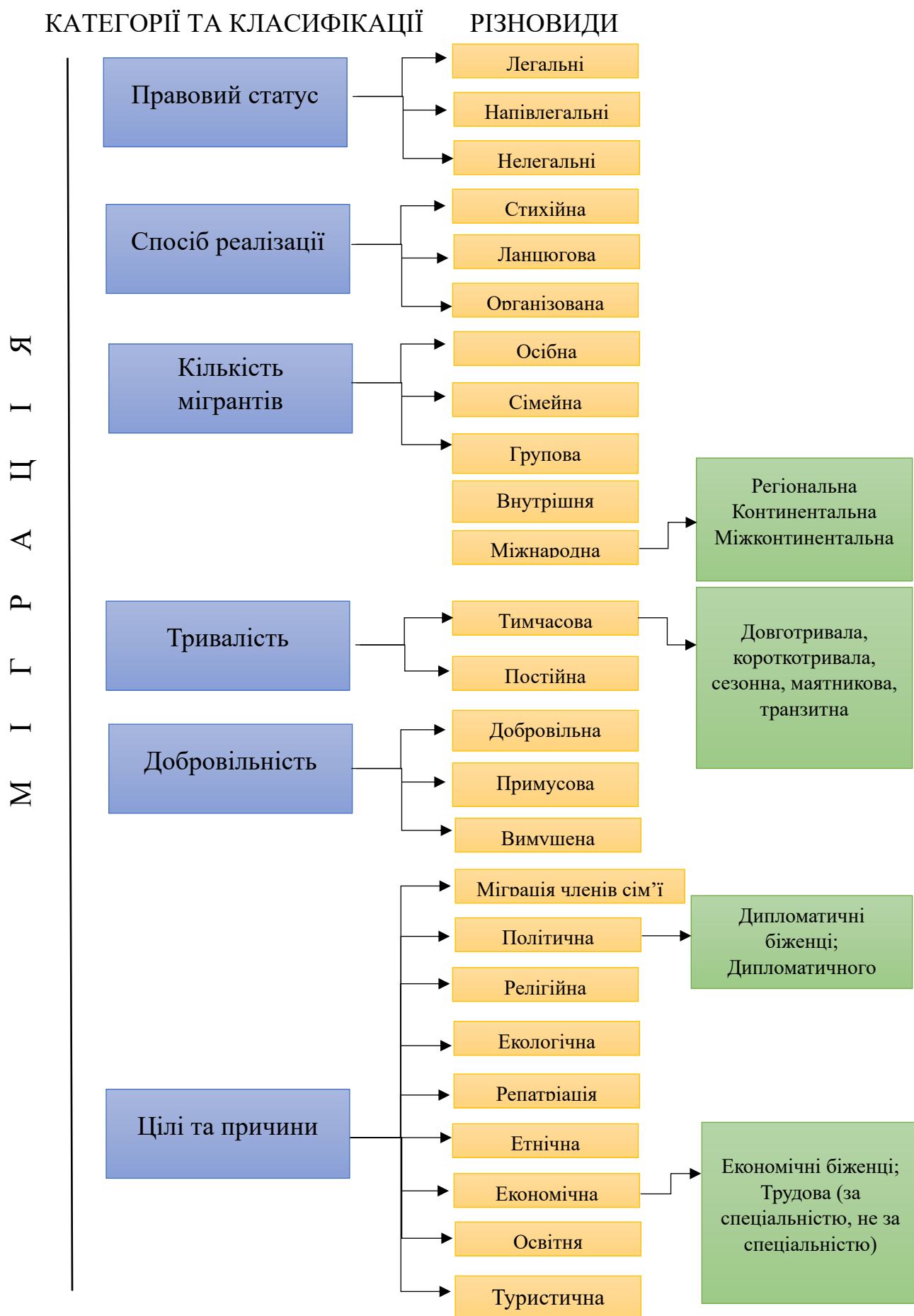

Рис.1.2. Класифікація міграцій (укладено автором на основі [27, 31, 32, 36])

Для вивчення міграції використовуються різні джерела, зокрема переписи населення, вибіркові дослідження індивідуальних міграційних потоків, поточний облік мігрантів. В Україні першочерговим джерелом оперативної інформації про міграцію населення є поточний облік міграційних подій. Цей облік передбачає безпосередній облік осіб, які беруть участь у міграційних процесах, у тому числі тих, хто звільняється з попереднього місця проживання або реєструється за новим. Ця процедура передбачає заповнення талонів статистичного обліку, які додаються до адресних листів прибуття та вибуття.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД КАРТОГРАФУВАННЯ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Аналіз досвіду картографування міграцій населення

Міграція – це переміщення людей з однієї частини країни в іншу або між країнами. Картографічно міграцію можна здійснити різними способами. Хорошета карта може відображати імміграцію, еміграцію або міграційний баланс. Крім того, детальну інформацію про міграцію можна відобразити на картах потоку, також відомих як карти ліній потоку. Ці карти показують шляхи міграції, напрямки міграційних потоків через стрілки та величину потоків через товщину стрілок.

Карти міграції можуть ускладнюватися дуже швидко відповідно до кількості відображуваної інформації. Навіть на нашій модельній карті, де показано лише дев'ять регіонів, є можливості для 72 різних потоків, за винятком міжнародної та внутрішньорегіональної міграції. Як наслідок, повні карти потоку, які показують усі маршрути міграції в межах країни чи регіону, створюються рідко. Натомість є інші варіанти, наприклад ігнорування найменших міграційних потоків і відображення лише найбільших і найважливіших. Іншим варіантом є створення окремих карт для кожної області, щоб проілюструвати міграційні або імміграційні потоки для цієї конкретної області (рис. 2.1).

Для відображення картографічної інформації на зазначених моделях знадобиться дев'ять пар карт. Однак навіть ці прості карти можуть бути великими, і картографам часто доводиться з'єднувати віддалені області за допомогою зієподібних стрілок, які звиваються навколо карти.

Коли йдеться про карти потоку зі стрілками, їх візуальний вплив значною мірою визначається довжиною та товщиною стрілок. Навіть довша і тонша стріла може здаватися більш значущою, ніж коротша і товста, якщо вона має меншу площу.

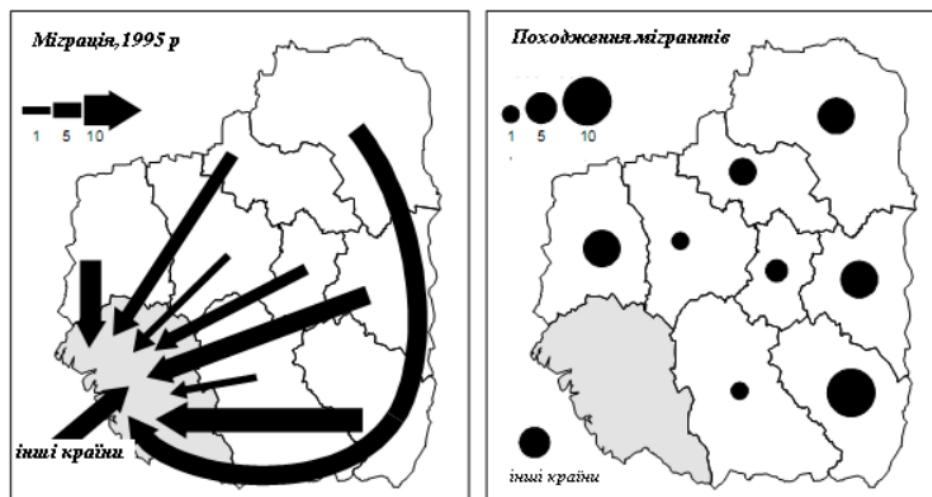

Рис. 2.1. Різні способи подання потоків між регіонами [17]

Хоча картографи можуть використовувати це, щоб підкреслити цікаві міграційні потоки з віддалених регіонів, глядачам може бути важко точно оцінити справжній масштаб потоків, представлених стрілками різної довжини. Щоб визначити абсолютні рівні міграції з кожного району, інші методи можуть бути більш ефективними. Наприклад, замість стрілок можна використовувати масштабовані значки, які відображають розмір вхідних або вихідних потоків міграції.

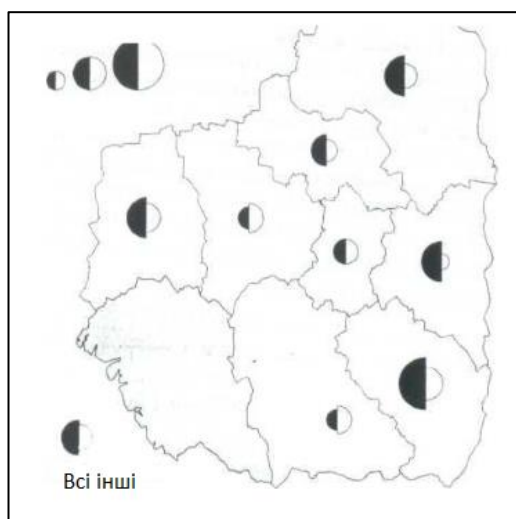

Рис. 2.2. Графічна ілюстрація руху людей «з країни – в країну» [17]

Спеціально розроблені масштабовані значки мають здатність зображати як імміграцію, так і еміграцію в певному регіоні. Представлений вище малюнок

ілюструє це за допомогою півкола різних кольорів або відтінків сірого, щоб розрізнити два типи міграції (рис. 2.2).

Карти, що відображають демографічні тенденції, складаються з численних динамічних показників, які визначають чисельність і структуру населення. Вони можуть включати природний ріст, міграційні процеси, статеву-вікову структуру та склад сім'ї. В Україні поява складної картографії відбулася одночасно зі світовим прогресом складного тематичного картографування. Створення національних атласів різних країн поклало початок цій тенденції [16].

Першим комплексним українським атласом став «Географічний атлас Української РСР» 1928 р. за редакцією Л. Кльованого. Він міг похвалитися 33 картами, 5 з яких були популяційними [6]. У 1937 р. В.М. Кубійович видав у Львові «Атлас України та суміжних країв», у якому подано 116 карт етнічних територій, з яких 30 висвітлюють питання населення, а 17 – детальний демографічний розвиток того часу. Важливо зазначити, що нанесена на карту територія була частиною чотирьох окремих країн: СРСР, Польщі, Угорщини та Румунії [3].

Після проголошення незалежності України "Атлас України" (1996) був першим виданим комплексним атласом. Він був створений на основі попередніх карт з енциклопедичних видань і містила лише дві карти населення [2]. У 2005 р. вийшов більш розширений атлас – «Комплексний атлас України». Цей науковий довідник містить понад 170 карт, 13 з яких присвячені питанням народонаселення, а шість – демографічному розвитку [15].

Інститут географії брав участь у створенні «Національного атласу України», першого повного картографічного атласу України, який був опублікований у 2007 році. науково-дослідних організацій і містить 865 карт [24]. Через ці карти подано систему сучасних відомостей про формування України, її географію, природні ресурси, економіку, соціальну структуру, збереження навколишнього середовища тощо. Наукове, освітнє та практичне значення кожного розділу атласу є значним для моніторингу різних процесів та обґрунтування управлінських рішень. Одну з найважливіших частин атласу

становлять 181 карта, присвячена населенню України, зокрема демографічному розвитку; ця тема виділена в окремий розділ, який містить 37 таких карт. А.І. Бочковська та Л.Г. Руденка опублікували статтю, в якій викладено можливості застосування карт населення, що входять до атласу. Вивчивши картографічні прийоми зображення чисельності населення, можна зробити висновок, що більшість використовують 7 з 12 способів зображення: знаків, ареалів, точковий, кількісного фону, картограм, картодіаграми та локалізовані діаграми. [5].

У закордонній літературі переважна більшість способів зображення поєднуються між собою. Прикладом такого поєднання є карта опублікована на сайті Diercke International Atlas, яка відображає міжнародну трудову міграцію, міграцію біженців, та внутрішню міграцію (рис.2.3.)

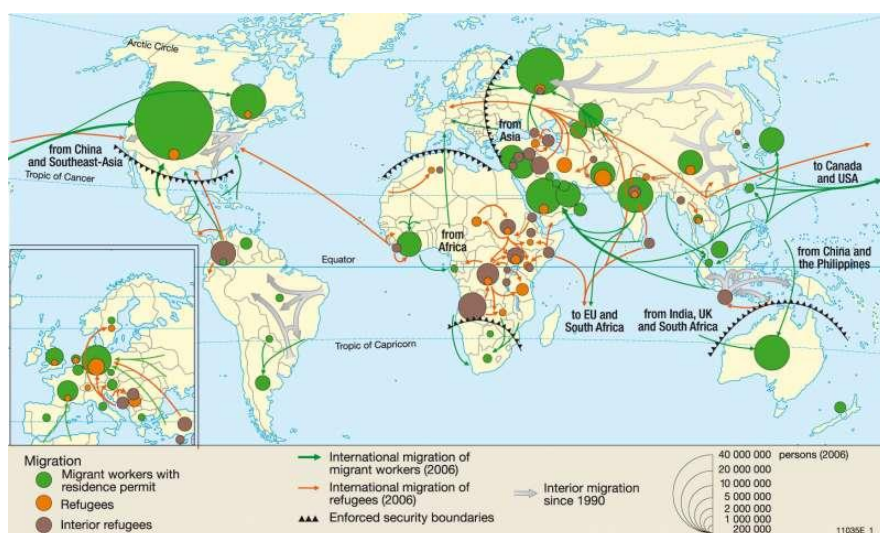

Рис. 2.3. Міжнародна міграція та її напрямки [49]

Розмір картограми визначає кількість мігрантів станом на 2006 рік. Зеленим кольором позначені трудові мігранти з дозволом на роботу, світло-коричневим – міжнародні біженці, сірим – внутрішні біженці. Відповідно зеленим кольором стрілки вказано напрямки трудових мігрантів з країни в країну. Світло-коричневими стрілками - позначені напрямки міграції біженці.

Досить цікавим є картографічне зображення опубліковане European Environment Agency [46]. На карті показано міграція між регіонами світу та

всередині них з 1995 по 2004 рік. Кольори показують регіональний міграційний баланс (надлишок або дефіцит), стрілки показують основні переміщення між регіонами та всередині них. На графіку показано туристична міграція: тенденції кількості туристів з 1950 року та прогнози до 2020 року (рис. 2.4).

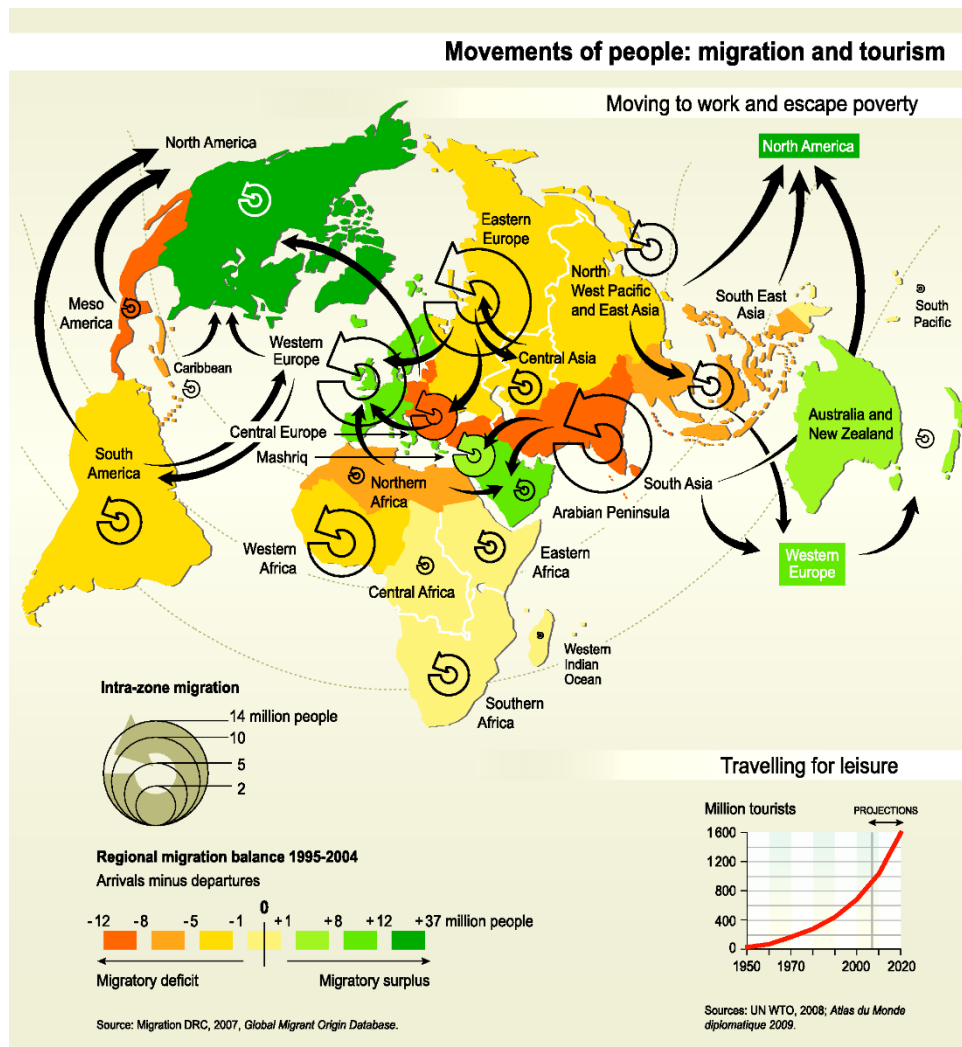

Рис. 2.4. Переміщення людей: міграція та туризм [46]

Оскільки міграційні процеси тісно пов'язані з урбанізаційними процесами цікаво розглянути карту-анаморфозу, яка була укладена та опублікована United Nations Department of Economic and Social Affairs (Департаменту ООН з економічних і соціальних питань) (рис. 2.5).

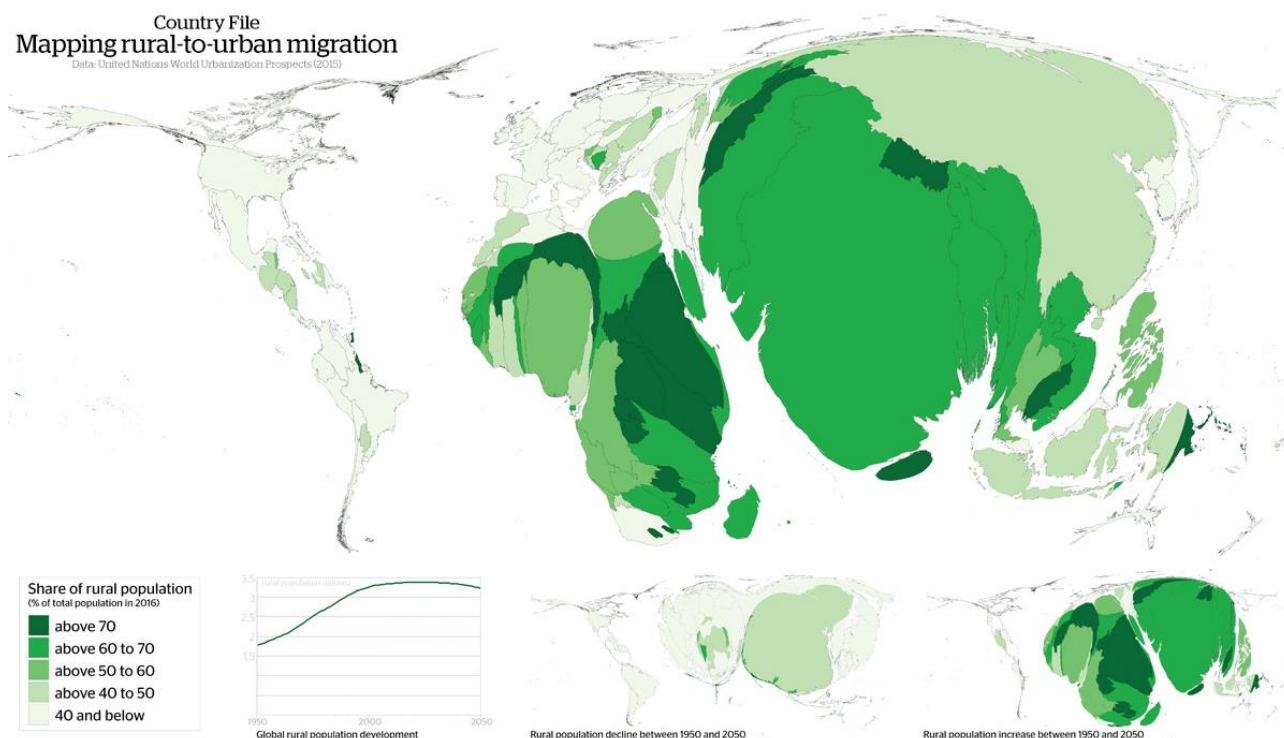

Рис. 2.5. Міграції населення з села в місто [39]

Ця картограма показує порівняння розподілу сільського населення в абсолютних і відносних величинах. Велика головна карта показує країни світу зі зміненим розміром відповідно до загальної кількості сільського населення в кожній станом на 2016 рік. Різні зелені відтінки показують частку загального населення країни, яке проживає в сільській місцевості.

Східна Азія домінує на цій картограмі з її великим загальним населенням. Особливо виділяються Індія та Китай, як країни з найбільшим сільським населенням. У той час як Індія, за прогнозами, повільно втрачатиме сільське населення (на шість відсотків до 2050 року), у Китаї цей процес проходитиме набагато швидшими темпами (47 % до 2050 року). Однак найбільш значне постійне зростання сільського населення відбувається виключно на африканському континенті, де розташовано найбільше сільського населення, яке зростає.

Дві менші картограми розглядають ці події протягом більш тривалого періоду часу, показуючи абсолютні зміни сільського населення між 1950 і 2050

роками. Ці картограми викривлені абсолютним зменшенням і зростанням сільського населення відповідно.

Міграція в міста є однією з головних причин скорочення сільського населення. Однак ці карти підкреслюють, що це менш суттєво впливає на загальну кількість сільського населення в деяких найбільш бідніших частинах світу. Тут природний приріст населення підтримує зростання сільських регіонів в абсолютному вираженні. Загалом, скорочення сільського населення у дуже урбанізованих країнах стало складною проблемою управління. Здебільшого це стосується високо розвинутих частин світу, особливо в Європі [40].

Останніми роками все ширше набувають популярності інтерактивні карти у яких в режимі онлайн можна переглянути потрібні дані. Розглянемо інтерактивну карту розроблену Pew Research Center, яка наглядно ілюструє кількість мігрантів в певній країні станом на 2017 рік (рис. 2.6).

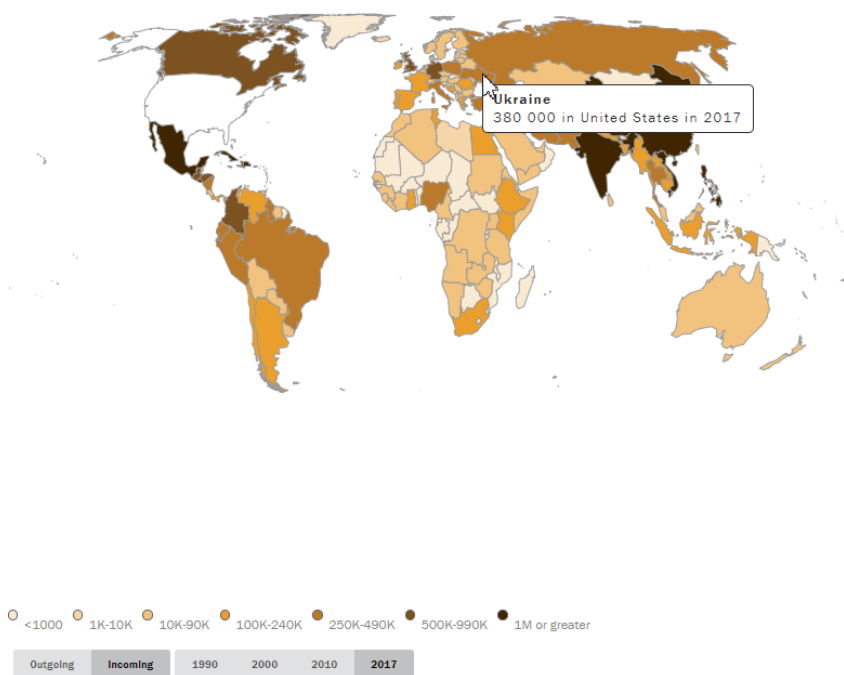

Рис. 2.6. Приклад зображення на інтерактивній карті кількості мігрантів з України, які проживають в Сполучених Штатах Америки [48]

Цифри в цій інтерактивній карті відносяться до загальної кількості мігрантів, які проживали по всьому світу станом на 1990, 2000, 2010 або 2017

роки, а не до річної швидкості міграції (або поточних «потоків») у заданий рік. Оскільки мігранти мають як походження, так і призначення, міжнародних мігрантів можна розглядати з двох сторін – як емігрантів (залишаючи країну походження) або як іммігрантів (в'їжджаючи в країну призначення)[48].

Станом на середину 2020 року кількість міжнародних мігрантів у всьому світі становила 280,6 мільйона (або 3,6 % населення світу), згідно з останніми оцінками Відділу народонаселення ООН, що гарно ілюструє інтерактивна карта опублікована на сайті Migration Policy Institute (рис. 2.7).

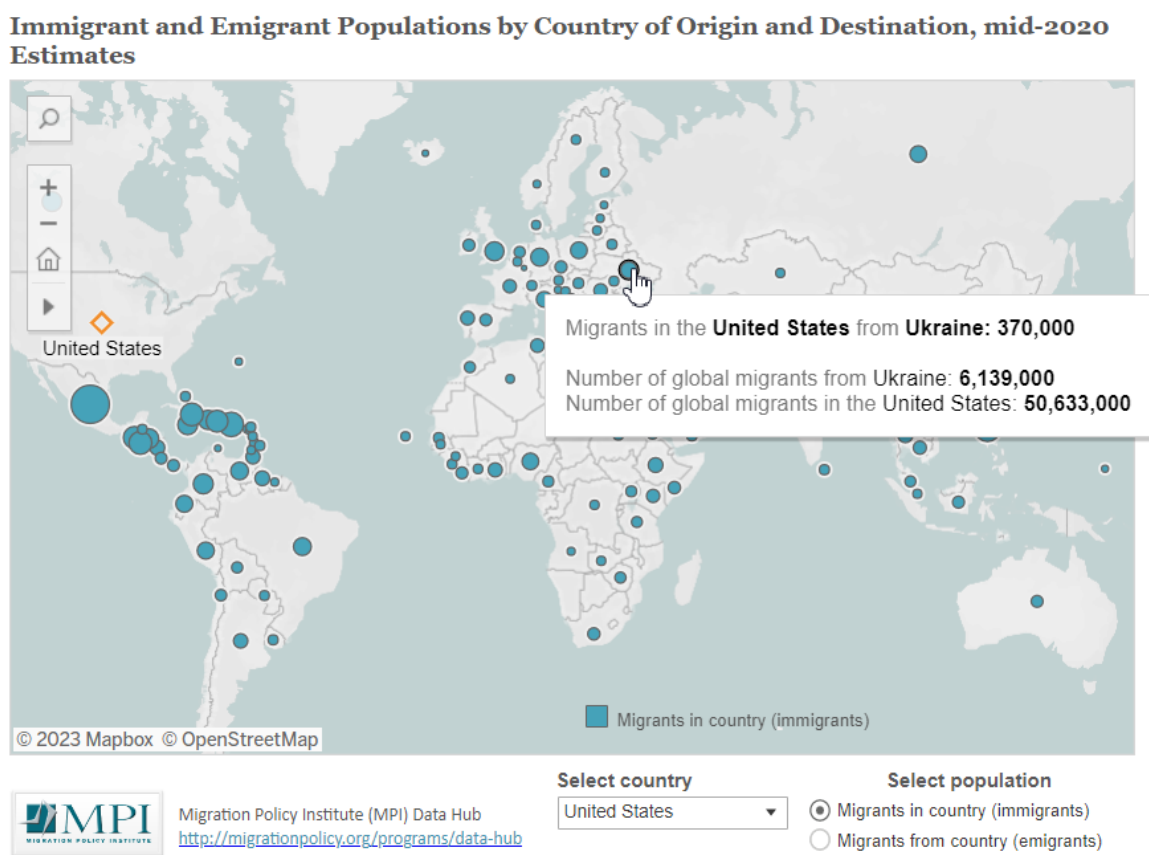

Рис. 2.7. Вікно інтерактивної карти міжнародної міграції з країни в країну

Ця зручна карта показує населення іммігрантів та емігрантів за країнами походження та призначення. Вибираючи країну із випадаючого меню, можна дізнатися, звідки походять іммігранти та в яких країнах поселяються емігранти. Якщо вибрано «емігранти», над головними країнами призначення з'являться крапка, розмір якої відповідає оціночній кількості емігрантів у кожній країні. (Потрібно навести вказівник миші на окрему крапку, щоб дізнатися розмір

населення за країнами.) Вибір «іммігрантів» як індикатора населення відобразить крапка над ключовими країнами походження для іммігрантського населення обраної країни на основі оціненої кількості населення [44].

Отже, проаналізувавши картографічні прийоми зображення чисельності населення, можна зробити висновок, що більшість використовують 7 з 12 способів зображення: знаків, ареалів, точковий, кількісного фону, картограм, картодіаграми та локалізовані діаграми. У більшості картографічних творів застосовуються одразу декілька прийомів зображення. Інноваційним у цій галузі є створення інтерактивних карт міграційних процесів, які відображають одразу декілька показників для конкретної країни.

2.2. Характеристика внутрішніх і зовнішніх міграцій населення України до 2022 р.

Протягом усієї еволюції людської цивілізації міграція була постійним процесом, що охоплював племена, народи, нації та окремих людей. Хоча міграцію можна розглядати як об'єктивне явище заднім числом, її виникнення часто зумовлене суб'єктивними факторами, унікальними для кожної конкретної обставини. Історія української еміграції сягає глибокої давнини, залишивши незабутній відбиток на європейській культурі того часу.

На межі XIX-XX століть процес міграції набув широкого розмаху. Історію української еміграції зазвичай класифікують на чотири різні хвилі. Початкова хвиля відбулася з останньої чверті 11 століття до початку Першої світової війни. Друга хвиля виникла між двома світовими війнами. Третя хвиля відбулася після Другої світової війни. Нарешті, четверта хвиля почалася після проголошення незалежності України в 1991 році. Умови, в яких переживали емігранти в кожній хвилі, були принципово різними. Перші три хвилі українських емігрантів проживали та працювали в інших країнах, будучи без громадянства, за винятком короткого часу існування УНР. Натомість четверта хвиля емігрантів, яку також називають «витоком мізків», вже має суверенну державу в Україні.

Першу хвилю масової еміграції останньої третини XIX ст. охоплювали селяни слаборозвинутих національних периферій Австро-Угорщини та царської Росії, а також міські ремісники. Ці люди часто були неписьменними і змушені були покинути свої домівки через соціально-економічні причини. Незважаючи на це, варто відзначити їхню глибоку духовність, адже віру в Бога, кобзаря та вишитий рушник вони несли з собою в незвідані далекі краї. Наполегливою, наполегливою працею вони здобували освіту, засновували хори, драматичні та танцювальні гуртки, відроджували принципи Просвітництва, будували церкви. Початковими країнами масового переселення українців були Бразилія та Аргентина. Пізніше, в середині 1990-х, найбільш бажаними напрямками були Сполучені Штати, Канада, а також Австралія, Нова Зеландія та Гавайські острови. Без сумніву, серед цих емігрантів (особливо після революції 1905 р.) були освічені люди, духовенство, політики; однак переважну більшість становили селяни родом із Галичини, Буковини та Закарпаття.

У другій і третій хвилях еміграції категорія трудової еміграції супроводжувалася еміграцією політичною. Ця подія перетворилася на національно-політичне та духовно-культурне явище, яке спричинило утвердження України як держави поза її географічними межами. Для цього були створені різноманітні установи. Наполегливою і неухитною працею був сформований міцний культурний прошарок. Цей пласт не тільки збагатив світову цивілізацію, але й став духовною зброєю, яка розібрала заслони в'язниці народів і відновила втрачену національну пам'ять українського народу [14].

За часів незалежності нашої держави зовнішню міграцію можна розділити на три основні групи: інтелектуальна, трудова, та переїзд на постійне місце проживання.

До першої групи ми відносимо – студентів. З 2008 по 2013 рік кількість українських студентів, які навчалися за кордоном, зросла в півтора рази, з 21,5 тис. учнів приблизно до 32,6 тис. Більшість цих учнів обрали навчання в Польщі через наявність багатьох бюджетних програм, орієнтованих на іноземних студентів. Крім того, у Польщі існує закон, який дозволяє іноземним учням

проживати в країні протягом року після закінчення навчання, щоб вони могли ефективно шукати роботу, пов'язану з їхньою спеціальністю. Завдяки цьому ці студенти мають потенціал стати висококваліфікованими працівниками у своїх галузях.

Студенти з України навчаються в різних країнах, зокрема в Німеччині, Італії, Чехії, Іспанії, Франції, Канаді та Австрії. Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, підписаної 27 червня 2014 року, процес отримання шенгенської візи став більш простим для студентів, аспірантів та членів громадських організацій.

Українських студентів часто приваблюють іноземні університети через низку причин, зокрема через найкраще студентське житло, стипендії, більшу мобільність у рамках Болонського процесу, збільшення фінансування дослідницьких проектів та більш різноманітний вибір стажувань.

Як правило, українські вчені та дослідники виїжджають за кордон з різних причин. Більшість бере участь у дослідницьких проектах або стажуванні, а деякі беруть участь у навчальних програмах або програмах підвищення кваліфікації. Навчання – найменш поширена причина подорожей. Більшість поїздок тривають до трьох місяців, з помітним зменшенням участі у поїздках, які перевищують цю тривалість. Ця тенденція особливо помітна серед українських академіків і науковців.

Висококваліфіковані мігранти мають два шляхи мобілізації: «макро», який залучає міжнародні компанії та організації з контрактами за кордоном, і «мікро», який передбачає фріланс або самозайнятість. Зараз українська кваліфікована міграція зосереджена в першу чергу на технічних науках, ІТ-спеціалістах, інженерах тощо. Ці фахівці зазвичай знаходять роботу у великих корпораціях, ІТ-фірмах або будівельно-монтажних компаніях. Хоча складно визначити, до яких країн українська кваліфікована міграція найбільше поширена, ймовірно, що європейські країни та США є найпопулярнішим вибором.

Найпоширенішою групою мігрантів є – трудові мігранти. До них відносяться: постійні, маятникові мігранти. Маятникові мігранти складають

собою найчисленнішу групу трудових мігрантів мігрантів. Переважна більшість яких працюють декілька місяців закордоном, а потім повертаються до України на постійне місце проживання. Ця група осіб, також може включати працівників-мігрантів, які працюють сезонно – це ті, хто працює кілька місяців у таких країнах Європи, перш ніж повернутися додому та, зрештою, знову виїхати. Їхній спосіб життя складається з коротких поїздок за кордон з базою в Україні. Для довготермінових мігрантів життя за кордоном є звичним, і лише частина з них вирішує повернутися в Україну для короткочасних візитів [13].

Основний шлях транскордонної мобільності для українців наразі спрямований до Європи. Кількість громадян України, які мають дозвіл на проживання в Європейський Союз (ЄС) постійно зростає. Станом на кінець 2020 року їх кількість сягнула приблизно 1,3 мільйона, з них 499 500 у Польщі, 223 000 в Італії, 165 600 у Чехії та 94 000 в Іспанії. Порівняно з іншими країнами, що не входять до Європейського Союзу, українці отримують найбільше нових посвідок на проживання саме в країнах ЄС. Хоча їх кількість у 2020 році дещо зменшилася, вони залишаються значними (601 тис. у 2020 році, 757 тис. у 2019 році). Майже 500 тисяч нововиданих дозволів у 2020 році надала Польща. Більшість із цих дозволів є короткостроковими, терміном дії 3-11 місяців (88%), видаються на платну роботу (93% дозволів – до 11 місяців).

Основний шлях транскордонної мобільності для українців наразі спрямований до Європи. Кількість громадян України, які мають дозвіл на проживання в ЄС. Станом на кінець 2020 року їх кількість сягнула приблизно 1,3 мільйона, з них 499 500 у Польщі, 223 000 в Італії, 165 600 у Чехії та 94 000 в Іспанії. Порівняно з іншими країнами, що не входять до ЄС, українці отримують найбільше нових посвідок на проживання в ЄС. Хоча їх кількість у 2020 році дещо зменшилася, вони залишаються значними (601 тис. у 2020 році, 757 тис. у 2019 році). Майже 500 тисяч нововиданих дозволів у 2020 році надала Польща. Більшість із цих дозволів є короткостроковими, терміном дії 3-11 місяців (88%), видаються на платну роботу (93% дозволів – до 11 місяців).

Цілком ймовірно, що близько трьох мільйонів вихідців з України працюють за кордоном. Основним поштовхом до трудової міграції залишається прагнення забезпечити сім'ю. Водночас чверть тих, хто планує емігрувати, роблять це з надією на більші перспективи особистої реалізації. У 2019 році 17% опитаних назвали брак можливостей у своїй країні причиною свого бажання мігрувати, тоді як у 2020 році так робили 25%.

У зв'язку з пандемією COVID-19 і пов'язаними з нею обмеженнями на транскордонні подорожі трудова міграція зберігалася, але її реалізувати стало складніше. Вильоти не зменшувалися, а затримувалися. На перших етапах карантину навесні 2020 року, згідно з експертним аналізом, приблизно 10% заробітчан (300-400 тис.) повернулися на батьківщину. Повернувшись додому, вони зіткнулися зі значними перешкодами в працевлаштуванні та вирішили якомога швидше повернутися до країни роботи.

Країни, які в першу чергу зацікавлені у найманні працівників з України, залишаються такими ж, як і в попередні роки. Польща шукає працівників у різних сферах, таких як: пакування, різноробочі, пошиття одягу, водіїв, фахівців з будівництва. Німеччина шукає: доглядальників, плиточників, сантехніків та електриків. Чехія потребує промислових робітників, покоївок, зварювальників, електриків. Однак кількість працівників, які мігрують до Росії, значно зменшилася з 2014 року, і пандемія ще більше посилила цю тенденцію.

Польща є основним напрямком для українських заробітчан. Однією з головних причин такої переваги є мовна, культурна та географічна близькість, а також можливість регламентованого тимчасового працевлаштування за заявою роботодавця про намір найняти мігранта. Навіть під час пандемії кількість таких заявок у 2020 році перевищила 1,3 мільйона. За оцінками, у Польщі перебуває приблизно мільйон українців.

Після анексії Криму та військового конфлікту в східній частині країни кількість українських студентів, які навчаються за кордоном, зросла в геометричній прогресії. Однак через часткову стабілізацію ситуації в країні ця тенденція сповільнилося. За даними Організації Об'єднаних Націй з питань

освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), у 2019 році загалом 77,6 тис. українців здобули освіту за кордоном.

До анексії Криму та військового конфлікту на Донбасі громадяни України щороку надходили близько тисячі заяв про притулок у країнах ЄС. Проте внаслідок конфлікту на сході України ця кількість значно зросла, перевищивши 22 000 у 2015 році. Більшість цих заявок було подано в країнах, які отримують значну трудову міграцію з українців, таких як Італія, Іспанія, Німеччина та Польща. У міру певної стабілізації ситуації в Україні кількість осіб, які шукають притулку за кордоном, поступово зменшується. У 2020 році через обмеження на міждержавне пересування кількість заявок скоротилася на третину порівняно з попереднім роком.

За даними перепису населення 2010 року, у Російській Федерації проживає найбільша українська діаспора з населенням 1,9 мільйона осіб. Водночас станом на 2016 рік українська діаспора у Канаді оцінюється приблизно в 1,4 мільйона людей. Згідно з прогнозами Бюро перепису населення США на 2019 рік, у Сполучених Штатах проживає приблизно один мільйон американських громадян з українським корінням. Крім того, в Казахстані проживає значна частина українського населення, станом на 2021 рік – 257 000 жителів. Згідно з переписом 2014 року українське населення Молдови становить 181 000 осіб, за винятком Придністров'я. У Білорусі за переписом 2019 року українцями назвалися 160 тисяч жителів. Станом на 2020 рік понад шість мільйонів людей, які народилися в Україні, наразі проживають в інших країнах світу, а приблизно п'ять мільйонів іммігрантів наразі проживають в Україні та народилися за її межами [22].

Міграційні процеси в суспільстві формуються під впливом різних причин: економічних, соціальних, військових конфліктів. Після 1991 року характерною ознакою для внутрішньої міграції населення України було зменшення її інтенсивності (так 1980-х рр. мігрували 3–3,5 млн осіб щорічно, нині – 1,6 млн), це зумовлено важкою економічною ситуацією, труднощами з працевлаштуванням, високою вартістю навчання за кордоном.

Більшість внутрішніх переїздів в Україні здійснюється всередині регіонів і до третини – між ними. Найпотужнішими є міграційні потоки можна вважати переїзди між сусідніми областями. Основним містом у міжрегіональному обміні населенням являється м. Київ. Так у 1995 році міграційний приріст складав - 4,1 тис. осіб, 1997 – 5,5 тис., 2000 – 12,9 тис., а 2008 – 21,3 тис. осіб. Велика кількість прибулих осіб з інших областей чи міст спостерігалася також у Харківській області, Київській області, Одеській області, Автономній Республіці Крим та в м. Севастополь.

Упродовж тривалого періоду відбувалися інтенсивні процеси індустріалізації та урбанізації, населення з села перебиралося до міст. Так наприклад, 1961–1990 роках частка сільського населення України зменшилася на 6,7 млн осіб. На початку буремних 1990-х років унаслідок важкої економічної кризи міграційний рух до міста уповільнився, але став інтенсивнішим зворотний потік до сільської місцевості. У 1992–1993 рр. з міст до сільських населених пунктів переїхали на 120 тис. мігрантів більше, ніж у зворотному напрямкові. А вже у 2-й пол. 1990-х міграційні потоки між містом і селом стали вирівнюватися.

Одним з важливих видів міграції є освітня міграція молоді. Більшість потоків такої міграції спрямована на переїзд до великих освітніх центрів: Київ, Львів, Харків, Дніпро. Це пов'язано з великою кількістю вищих навчальних закладів, які розташовуються у цих містах. В Україні мережа закладів вищої освіти (ЗВО) охоплює усі регіони, проте найбільша їх кількість зосереджена у Києві (100 од.), Харкові (65), Дніпрі (55), Львові (43) та Одесі (40). У цих містах функціонує 45,8% усіх ЗВО України. Ці міста також є лідерами за кількістю студентів: Київ (371,2 тис. осіб), Харків (171,2 тис.), Львів (123,1 тис.) Дніпро (113,0 тис.), Одеса (107,7 тис.); наразі тут навчається 57,6% загальної чисельності студентів України [36].

Упродовж 2004–2013 років рівень внутрішньої освітньої міграції збільшився з 32,1 до 38,0%. Анексія АР Крим та проведення Операції об'єднаних сил в Донецькій та Луганській областях значно збільшила інтенсивність внутрішньої освітньої міграції: у 2014–2015 роках вона сягнула позначки 39,5%.

Одна з специфічних форм внутрішньої міграцій для України є переселення жителів викликане вибухом на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 року. Ця подія призвела до одного з наймасовіших примусових переселень жителів з тридцяти кілометрової зони відчуження до інших міст. Лише за перші три місяці після аварії було переселено понад 90 тис. осіб. У період з 1990 року до 2003 року із населених пунктів, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, було примусово переселено 35,9 тис. мешканців, самостійно виїхали 31,7 тис. осіб [20].

За даними Державної служби статистики України (Держстат), у 2017 році найбільше людей змінили місце проживання саме на Харківську та Київську області (по 55 тис. осіб), а також на Дніпропетровську (+51 тис.). У Києві за цей рік офіційно прописалося 36 тисяч нових мешканців.

Проте відтік людей з Харківської області – 43 тис. осіб – виявився не набагато меншим за «притік». Це найбільший показник серед усіх областей. Тому внаслідок міграції населення Харківщини зросло лише на 3,8 тис. осіб.

А ось із Дніпропетровської та Київської областей поїхали вдвічі менше людей, ніж приїхали: 27 та 24 тис. відповідно. Так що ці області показали найбільший приріст числа зареєстрованих жителів. У результаті населення Київської області за 2017 рік збільшилося на 30 тис. осіб, а Дніпропетровській – на 24 тисячі.

За даними Держстату з Києва за 2017 рік виїхало навіть більше людей, ніж із Донецької області – 32 тис. осіб. Так, у 2014 році населення Києва збільшилося за рахунок мігрантів на 14,4 тис. осіб, у 2015-му – на 13,5 тис., у 2016-му – на 13,3 тис. А ось у 2017 році приріст населення за рахунок мігрантів становив лише 4,2 тис. осіб [9].

Найбільший відтік людей у 2017 році, як і в попередні роки, спостерігався з областей, на території яких відбуваються воєнні дії. З Донецької області виїхало 31 тис. осіб, із Луганської – майже 22 тис. Хоча були й такі, хто приїжджав (або повертався). Так, до Донецької цього ж року приїхали жити 7,8 тис. осіб, до Луганської – 2,7 тис. І все одно загальна чисельність населення цих

областей за 2017 рік серйозно зменшилася: на 24 тис. – Донецькій та на 19 тис. Луганській .

Також більше їдуть, аніж приїжджають, люди з Вінницької області, де населення за рік скоротилося на 4,6 тис. осіб, та із Запорізької (-2,7 тис.).

Починаючи з весни 2014 року в нашій державі окрім внутрішньої міграції з сіл в міста чи між регіонами стає поширеним явище внутрішніх і зовнішніх міграцій із півдня і сходу країни в більш безпечні регіони та за кордон. Анексія Криму та розв’язаний збройний конфлікт в Донецькій та Луганській областях спонукав населення цих територій залишати свої домівки та переїздити до інших областей України.

Військовий конфлікт що виник на сході країни вплинув на загальну життєдіяльність мільйонів людей через різке погіршення соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях. Значних обсягів руйнувань зазнали об’єкти виробничої, транспортної, критичної та соціальної інфраструктури у цих областях, посилюються екологічні загрози. Внаслідок цих подій у квітні 2014 року в історію України увійшло така поняття як: Внутрішньо переміщені особи (ВПО). Внутрішньо переміщені особи (біженці) – це люди, які були змушені покинути своє місце проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 19 листопада 2018 р. кількість ВПО, що перебувають на обліку, становила 1,5 млн осіб. Близько 18% населення з Донецької, Луганської областей України та з АР Крим мають статус внутрішньо переміщеної особи. Найбільша кількість ВПО зареєстрована в Харківській області (табл.1) [21].

У зв’язку з анексією Криму та проголошення Донецької народної республіки (ДНР) і Луганської народної республіки (ЛНР) виокремлюється п’ять хвиль вимушеного переселення населення:

- перша хвиля: лютий–липень 2014 р.;
- друга хвиля: серпень–листопад 2014 р.;
- третя хвиля: грудень 2014 р. – березень 2015 р.;

- четверта хвиля: січень—лютий 2016 р.;
- п'ята хвиля: 2017–2018 рр.

Таблиця 1

Ранжування областей за чисельністю прийнятих ВПО у 2014–2018 роках
(профіль локалізації вимушеного переміщення)

Ранг/ рік	1 місце	2 місце	3 місце	4 місце	5 місце	6 місце	7 місце
1	2	3	4	5	6	7	8
2014	Харківська	Донецька	Запорізька	м. Київ	Дніпропетровська	Луганська	Одеська
2015	Донецька	Луганська	Харківська	м. Київ	Запорізька	Дніпропетровська	Полтавська
2016	Донецька	Луганська	м. Київ	м. Київ	Запорізька	Дніпропетровська	Київська
2017	Донецька	Луганська	м. Київ	Харківська	Дніпропетровська	Київська	Запорізька
2018	Донецька	Луганська	м. Київ	Харківська	Дніпропетровська	Запорізька	Одеська

Навесні 2014 року одразу після початку подій розпочалася перша хвиля переселення понад 130 тис. осіб. Переважно ця хвиля стосувалася осіб, які побоюючись політичних переслідувань виїхали з Криму та Донецької області, вони перевели свій бізнес за кордон чи до інших міст.

Друга хвиля (після початку активних бойових дій у серпні 2014 р.) торкнулася тих, хто постраждав від бойових дій або відчував загрозу життю та здоров'ю (близько 700 тис осіб). До цієї групи належать ті ВПО, які мешкали поблизу зони бойових дій та лінії розмежування. У більшості постраждалих осіб виникла проблема зруйнованого житла.

Третя хвиля була викликана прийняттям нового законодавства, за яким з 1 грудня 2014 року всі мешканці ДНР та ЛНР мали перереєструватися як громадяни «республік» (з відповідними записами у трудових книжках). Значна частина населення цього регіону, у тому числі працівники бюджетної сфери: державні службовці, вчителі, лікарі тощо, мали обрати громадянство (українське чи цих республік).

Четверта хвиля пов'язана з ескалацією конфлікту на початку 2016 року: активізація бойових дій, часті обстріли, стрімке підвищення ризиків для життя та здоров'я.

П'ята хвиля характеризується внутрішнім переміщенням пенсіонерів, матерів з дітьми та інших вразливих груп, які реєструвалися як ВПО для отримання допомоги, виплат чи послуг. Цю хвилю переміщення відрізняють від інших риси мікро-маятникової міграції. Велика частина ВПО після реєстрації поверталась на територію, непідконтрольну уряду України, та через певний час перетинала лінію розмежування для отримання виплат. Після 2017 року процеси переміщення уповільнилися [35].

РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ Й АНАЛІЗ КАРТ ВИМУШЕНИХ МІГРАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ В МЕЖАХ УКРАЇНИ У 2022 Р.

3.1. Вимушені внутрішні та зовнішні міграції населення України у 2022 р.

Назавжди в історію України ввійде дата, яка змінила життя тисяч громадян – 24 лютого 2022 року. Починаючи з цього дня, відбулося наймасштабніше переселення населення: як територією держави, так і за її межі.

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) за майже 9 місяців повномасштабного вторгнення Російської Федерації більше ніж 4,1 млн осіб стали біженцями і знайшли прихисток у країнах Європейського союзу та 6,5 млн осіб стали внутрішньо переміщеними особами та отримали статус ВПО офіційно. Згідно 10 раунду опитування станом на 27 жовтня кількість ВПО в Україні становила 6,5 млн осіб. Це свідчило про поступове зростання кількості ВПО, адже станом на кінець вересня було зареєстровано 6,2 млн осіб. Серед них 450 000 осіб стали ВПО протягом останніх 30 днів відповідно до дати опитування. Більшість нещодавно переміщених осіб (280 000) втекли зі сходу країни. За вказаний період з міста Києва перемістилися лише близько 23 000 осіб.

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України виокремлює п'ятірку регіонів, з яких виїжджали найбільше, до них увійшли: Харківська, Київська, Донецька, Луганська області та м. Київ.

Топ-5 регіонів походження ВПО:

- Харківська область – 21%;
- м. Київ – 19%;
- Київська область – 18%;
- Донецька область – 15%;
- Луганська область 5%.

Найбільший відсоток мала Харківська область, яка була в частковій окупації та на території якої до вересня 2022 р. велися активні бойові дії. Активізації ракетних обстрілів всієї території України та Києва як столиці змушувало і змушує досі населення переїздити до більш безпечного регіону.

Оскільки Донецька та Луганська області знаходяться під окупацією, а бої ведуться, в основному, за великі за кількістю населення міста, з цих регіонів також спостерігався масовий відтік населення у 2022 р.

За даними МОМ найбільшу кількість переселенців станом на жовтень 2022 р. прийняли: Дніпропетровська, Київська, Львівська, Вінницька та Полтавська області. Інші області (окрім окупованих територій) поділили між собою 51 %.

Топ-5 областей за кількістю прийнятих ВПО:

- Дніпропетровська – 13%;
- Київська – 12%;
- Львівська – 9%;
- Вінницька – 8%;
- Полтавська – 7%.

Географічно переселення охопило всі регіони України, окрім Кримського півострова. Всю територію можна умовно поділити на п'ять макрорегіонів: захід (Запорізька, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Волинська, Рівненська), схід (Харківська, Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька), північ (Сумська, Київська, Чернігівська, Житомирська), центр (Полтавська, Кіровоградська, Вінницька, Черкаська) і південь (Одеська, Миколаївська, Херсонська). Окремо виділяємо м. Київ (табл. 2). Найбільша кількість ВПО була зареєстрована саме зі східного регіону, де бойові дії тривають і на цей час.

Якщо внутрішні переміщення населення сягають більше ніж 4,1 млн осіб, то масовий виїзд громадян за кордон у пошуках безпечнішого місця для життя б'є всі антирекорди. Починаючи з 24 лютого, майже третина громадян України вимушені були покинути свої домівки і шукати порятунку в від війни в інших країнах. Мова йдеться про близько 11,1 мільйона осіб, які через війну стали біженцями. Такий потік біженців став одним з наймасштабніших за два століття. Однак, майже 4,7 мільйона біженців уже повернулися додому.

Таблиця 2

Походження ВПО за макрорегіонами

№пп	Макрорегіон	Загальний відсоток, %	Загальна кількість осіб
1	2	3	4
1	м. Київ	19	1,5 млн
2	Схід	45	3,5 млн
3	Північ	23	1.8 млн
4	Південь	10	771 тис.
5	Захід	2	154 тис.
6	Центр	1	77 тис.

Станом на 30 вересня 2022 року кількість осіб, які перебувають за кордоном, перевищила 4 мільйони. Протягом цього місяця країни, які прийняли найбільше біженців, були такими: Польща, де прибуло майже 56 тис. осіб, Німеччина, де прибуло приблизно 39 тис. осіб, Чехія – близько 15 тисяч, Велика Британія та Румунія – приблизно по 11 тис. осіб.

Згідно з даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), які були зібрані від різних національних урядів, Польща має найбільшу кількість біженців зі статусом тимчасового захисту – 1 409 140 осіб. За даними прикордонної служби Польщі, з початку війни в країну в'їхало понад 6,432 млн осіб, а виїхало з неї 4,466 млн осіб.

Наступними слідують Німеччина і Чехія, де кількість зареєстрованих для тимчасового захисту біженців становить відповідно 709,15 тис. і 438,93 тис. осіб.

Згідно з даними ООН, майже всі особи, які прибули до Чехії, звернулися за статусом тимчасового захисту, причому 438,93 тис. із 439,04 тис. подали заявки. Італія посідає четверте місце за загальною кількістю зареєстрованих біженців з України – 157,61 тис. осіб, а Іспанія – п'яте – 144,67 тис. осіб.

Словаччина приймає близько 95,18 тис. біженців з України, які мають статус тимчасового захисту, тоді як Австрія, Нідерланди та Литва приймають близько 82,45 тис., 79,25 тис. і 66,37 тис. біженців відповідно. Крім цих цифр, деякі країни, які надали притулок українським біженцям у відносно меншій

кількості, включають Швейцарію (приблизно 65,1 тис.), Бельгію (55,79 тис.), Ірландію (54,82 тис.), а також Португалію (52,72 тис.).

УВКБ ООН оприлюднило список країн, де зареєстровані біженці з України, зокрема Туреччина (дані на 19 травня) – 145 тис., Молдова – 92,44 тис., Грузія – 26,14 тис., Азербайджан (дані на 12 серпня) – 4,22 тис. тис., Північна Македонія – 5,82 тис., Албанія – 2,78 тис., Вірменія – 490 осіб, Боснія і Герцеговина – 230 осіб; однак доступних даних про їхній статус немає.

ООН окремо виділяє Росію та Білорусь. Кількість осіб, які перетнули кордони з цими країнами, становить 2414,08 тис. і 16,7 тис. осіб відповідно. За даними ООН, ті, хто перетнув кордон з Російською Федерацією, отримали статус біженця. Проте у випадку Білорусі бракує інформації щодо статусу 14 220 осіб, які перетнули кордон [42].

3.2. Аналіз карт вимушених внутрішніх міграцій населення

Військовий конфлікт, розв'язаний російською федерацією, який розпочався 24 лютого 2022 року, і триває й до сьогодні, спричинив безпрецедентну за всі роки існування незалежної України гуманітарну кризу.

Частина людей вимушені покидати дім уже вдруге. Серед областей та міст, які зараз перебувають у зоні активних бойових дій, багато таких, що ставали прихистком для ВПО з 2014 року. За даними Міністерства соціальної політики, у 2021 році було взято на облік близько 1,46 млн ВПО з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя. Найбільша кількість ВПО налічувалась у Донецькій (512 тис.) і Луганській (282 тис.) областях, у Києві (163 тис.), у Харківській (136 тис.) області.

За даними МОМ більше ніж 4,1 млн осіб стали біженцями і змушені були покинути свої домівки рятуючись від постійних ворожих обстрілів. Щомісячно МОМ проводить облік та опитування зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб, на основі яких виходить щомісячний «Звіт про внутрішні переміщення

українців». На основі проведених досліджень Україну можна розділити на п'ять умовних макрорегіонів [23].

До західного макрорегіону увійшли: Закарпатська, Волинська, Тернопільська, Івано-Франківська, Рівненська, Львівська та Чернівецька області. Станом на 30 вересня на територіях цих областей зареєстровано близько 1 308 000 осіб які мають статус ВПО.

Найбільша кількість ВПО зареєстровано у східному макрорегіоні, до якого увійшли: Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Луганська і Донецька області. Кількість ВПО в них налічує 1 608 000 осіб. Більшість частина ВПО були переміщені з Харкова, Маріуполя та інших міст, які перебували в окупації. Так, наприклад, саме до Запоріжжя та Дніпра відправлялися евакуаційні автобуси з Маріуполя. Частина переселенців залишалася в областях, куди були евакуйовані. Більшість жителів Харкова евакуювалися на безпечні території області.

Північний макрорегіон включає: Житомирську, Київську, Чернігівську та Сумську області. В цих областях приблизно 1 223 000 осіб ВПО. Переважно це переселенці з інших областей або ж люди, які проживали в прикордонній зоні та через постійні обстріли з боку росії повинні були змінити своє місце проживання та виїхати в центр країни.

Центральний макрорегіон прийняв до себе близько 1 243 000 осіб. До нього входять: Вінницька, Черкаська, Кіровоградська та Полтавська області. Полтавська область стала прихистком для більшості людей з Харкова.

Наймеша кількість зареєстрованих ВПО зафіксовано в Південному макрорегіоні – 602 000. До нього відносяться: Одеська, Миколаївська та Херсонська області. Це пов'язано з тим, що до 11 листопада 2022 р. Херсонська область була повністю під окупацією, майже без можливості для населення виїхати до інших територій. Окремо розглядаємо м. Київ, де перебуває 556 000 зареєстрованих ВПО. Для побудови карти (рис. 3.1) перебування ВПО за макрорегіонами були використані дані від початку повномасштабного вторгнення до листопада 2022 року.

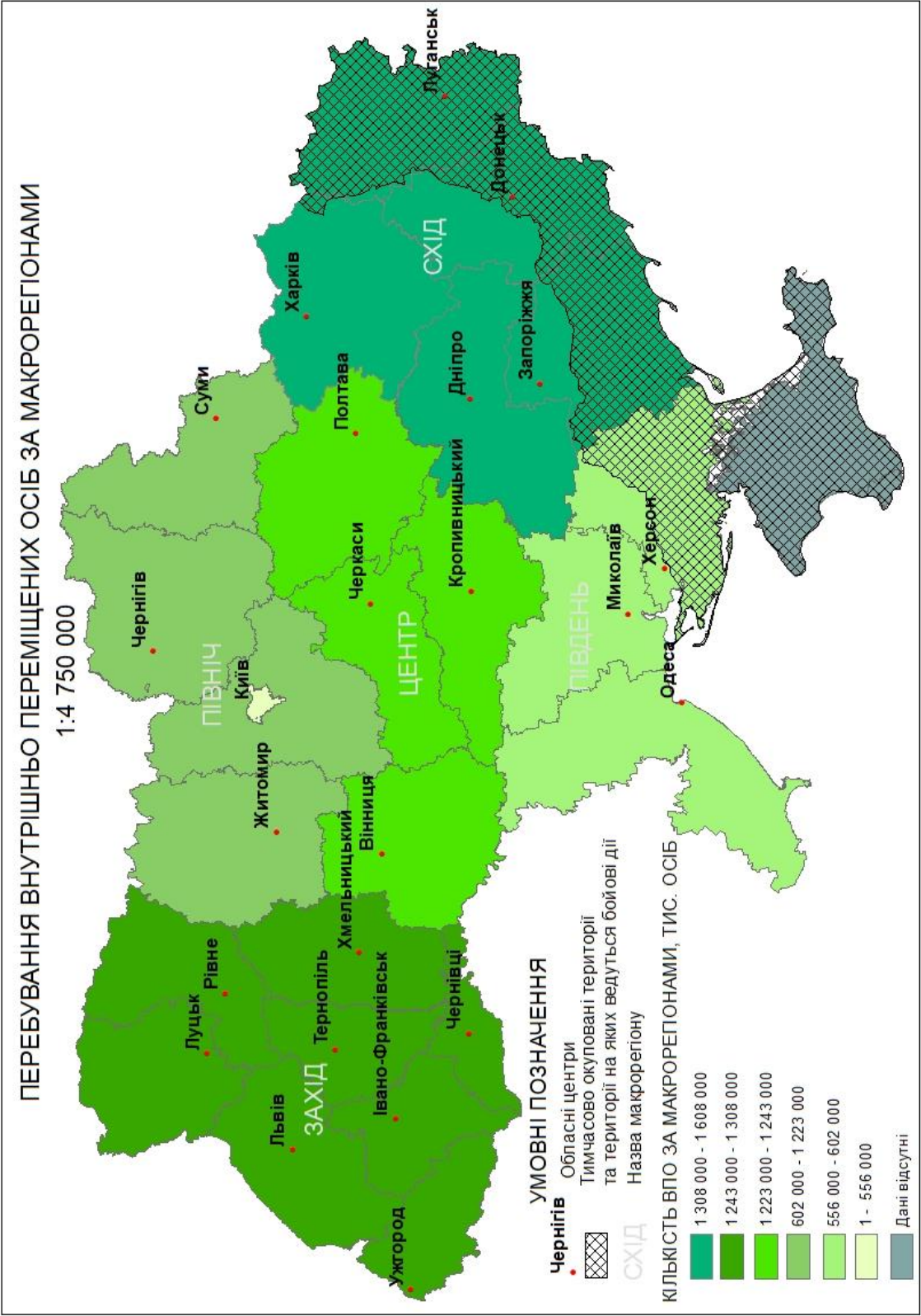

Рис. 3.1. Перебування внутрішньо переміщених осіб за макрорегіонами

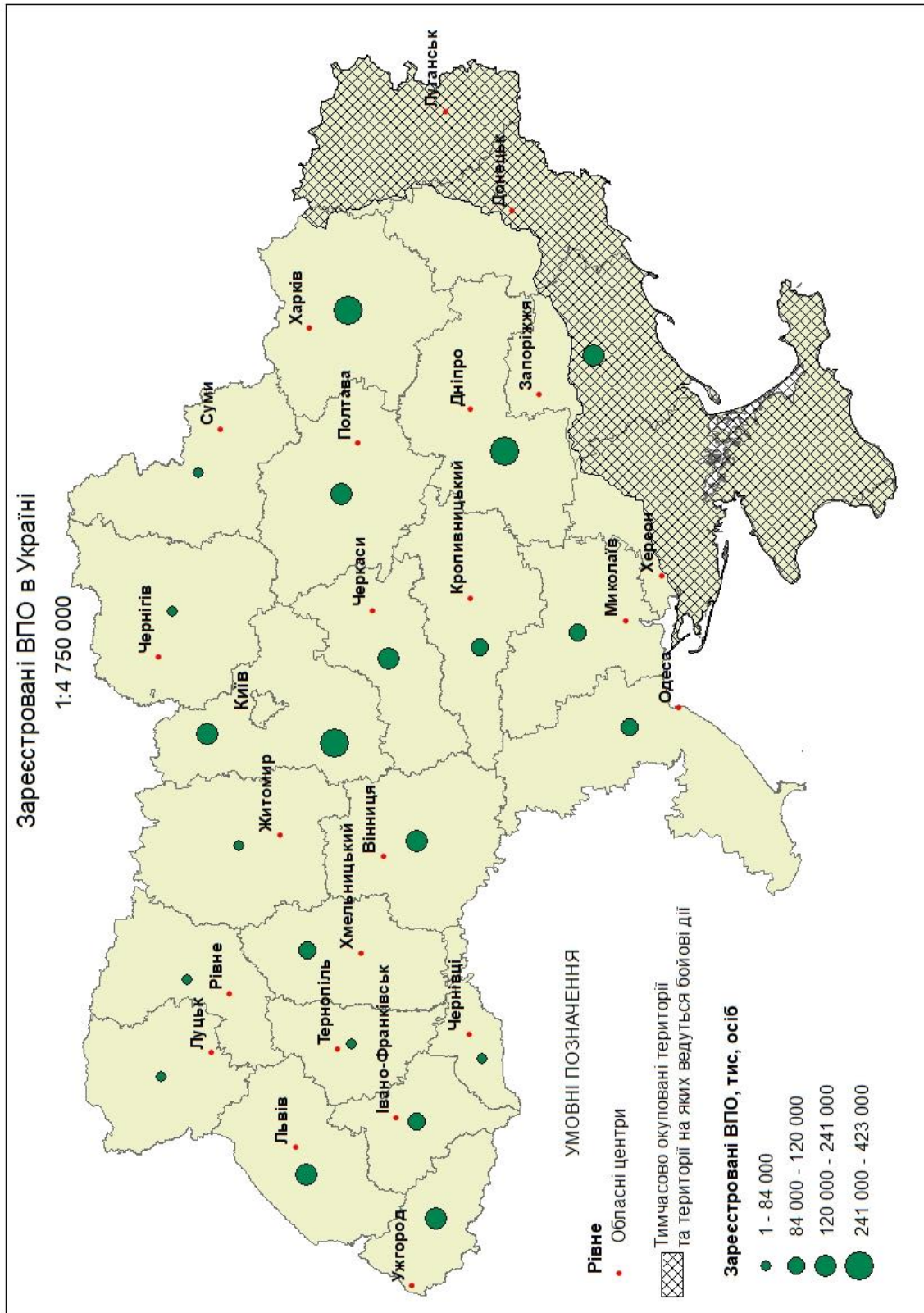

Рис. 3.2. Внутрішньо переміщені особи в регіонах України

Станом на 1 лютого 2022 року в Україні налічувалося 41130,4 тис. осіб. Найбільша кількість населення перебувала в Дніпропетровській і Донецькій областях, без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу). На другому місці за чисельністю населення перебували Харківська, Львівська, Луганська та Одеська області. Населення столиці досягало 2950,7 тис. осіб (рис. 3.2).

Станом на листопад 2022 року по областях України кількість зареєстрованих ВПО є наступною (табл. 3). Оскільки внутрішні міграційні процеси під час воєнних дій інтенсивні, тому за основу бралися дані в період стабільного потоку переміщених осіб.

Таблиця 3

Кількість внутрішньо переміщених осіб по областях України

№ пп	Назва області	Кількість ВПО, тис. осіб
1	2	3
1	Харківська	422 390
2	Дніпропетровська	348 623
3	Київська	335 484
4	Львівська	248 692
5	Полтавська	201 996
6	Вінницька	182 282
7	Запорізька	197 462
8	Закарпатська	155 464
9	Черкаська	150 090
10	Одеська	120 581
11	Миколаївська	99 525
12	Івано-Франківська	96 671
13	Кіровоградська	91 654
14	Тернопільська	83 506
15	Рівненська	80 985

16	Чернігівська	79 121
17	Чернівецька	72 702
18	Житомирська	71 522
19	Сумська	69 805
20	Волинська	51 307
21	м. Київ	194 112

Найбільша кількість зареєстрованих ВПО у Харківській, Київській, Дніпропетровській, Львівській та Полтавській областях, а найменша кількість – у Волинській, Сумській, Житомирській і Чернівецькій областях (рис. 3.3). У столиці станом на 30 вересня зареєстровано 194 112 осіб. Дані про кількість ВПО у Херсонській, Донецькій, Луганській областях відсутні, оскільки на цих територіях ведуться активні бойові дії і на даний час. Дані про переселенців відсутні також для Автономної республіки Крим, яка є анексованою територією з 2014 року.

Найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб походять з Харківської (21 %), Луганської (5%), Донецької (15%), Київської області (18%) та м. Київ (19%). Найбільша кількість ВПО походить з Харківської області, оскільки вона тривалий час частково перебувала в окупації та саме місто Харків велику кількість раз підвергалася обстрілам із сторони ворога. З Київської області походить 19% ВПО оскільки на території області проходили бойові дії. Багато переселенців було, як з самої столиці, так і з прилеглих міст: Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Бородянки.

З тим же за кількістю прийнятих переселенців Київська область займає також топове місце. До ТОП-5 областей, які прийняли найбільше кількість переселенців входять: Дніпропетровська (13%), Київська (12%), Львівська (9%), Вінницька (8%), Полтавська (7%), решту 51% розподілили між собою інші області (рис. 3.3).

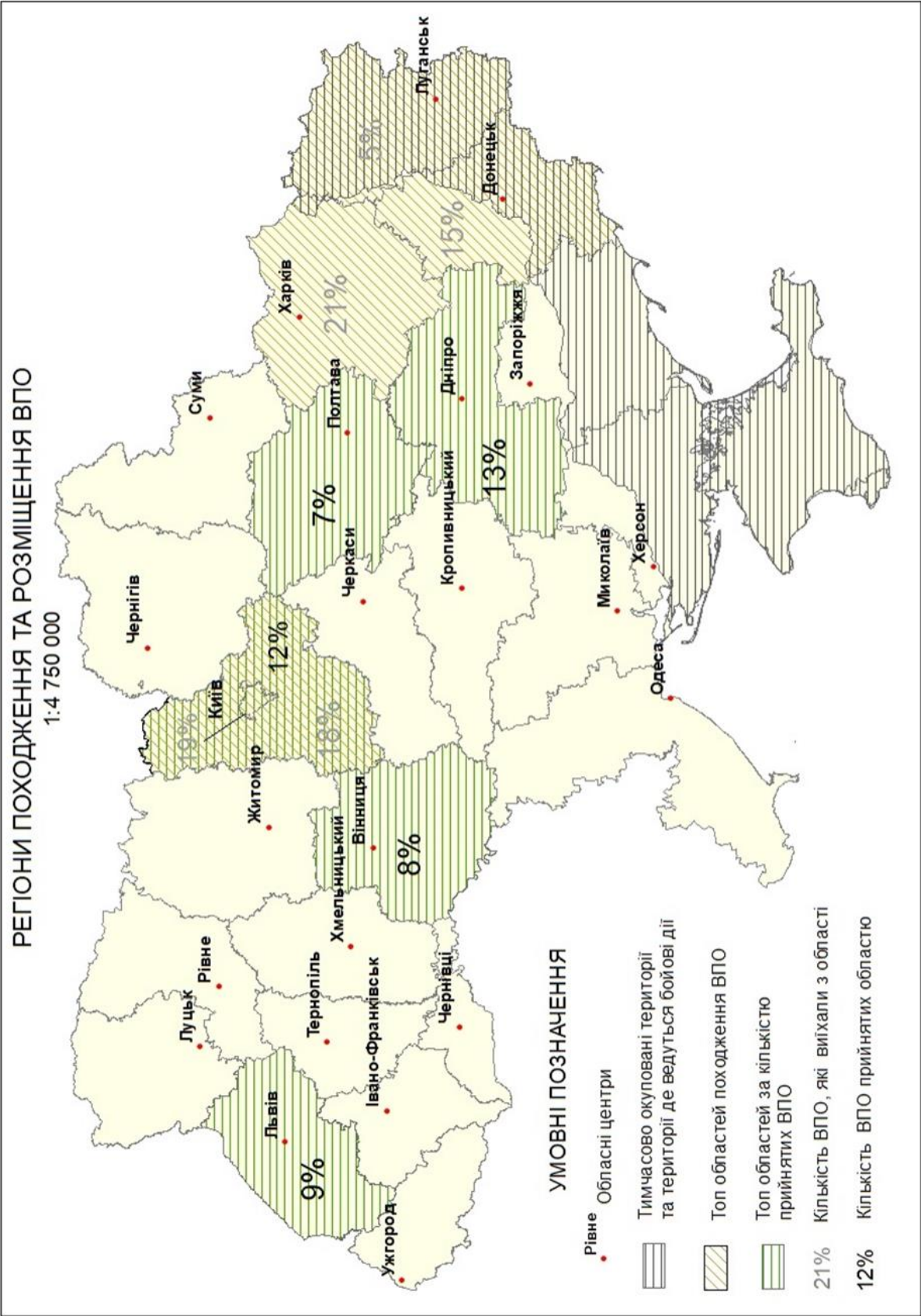

Рис. 3.3. Регіони походження та розміщення внутрішньо переміщених осіб

Якщо казати про сьогоднішнє, з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількість офіційно зареєстрованих ВПО станом на квітень 2023 року становила 4 867 106 осіб. Однак, за міжнародними оцінками, реальна кількість внутрішньо переміщених осіб може бути більшою, перевищуючи 7 мільйонів громадян. Крім того, понад 4 мільйони осіб зареєструвалися для отримання тимчасового захисту в країнах Європи.

Нині військові дії досі тривають в південній та східній частині України, продовжуються обстріли прикордонних територій Харківської, Сумської та Чернігівської областей, тому населення цих регіонів продовжує переселятися до інших частин країни. На цей час важко спрогнозувати, яка кількість населення змушена буде виїхати з зони бойових дій до кінця війни.

У подальшій перспективі планується розширити серію карт, які відображають вимушені внутрішні міграції населення України під час війни. Також можливою опцією є створити web-додаток, який буде відображати вимушені міграції населення України під час повномасштабного вторгнення, в інтерактивній формі ілюструвати кількість ВПО за областями проживання, походження та інші характеристики.

ВИСНОВКИ

За результатами отриманих досліджень можна зробити наступні висновки.

1. Міграція – це переміщення населення у межах однієї країни чи за кордон зі зміною постійного місця проживання на тривалий час з регулярним поверненням або зміною місця проживання назавжди. Однією з найрозповсюджених класифікацій міграції можна вважати поділ на зовнішню (міждержавну) та внутрішню (всередині країни) міграцію. Класифікація міграційних процесів є дуже розгалуженою в залежності від причин, які спонукали до переселення. У 2022 році в Україні відбулося наймасштабніше за всю сучасну історію країни розгортання внутрішніх і зовнішніх міграцій населення.

2. Карти, що відображають демографічні тенденції, складаються з численних динамічних показників і можуть відображати міграційні процеси. У нашій країні карти міграції населення входили до складу великих атласів. Переважна більшість іноземних картографічних творів відображають міграції способами локалізованих діаграм, картограм, лініями руху. В останні роки набувають популярності електронні інтерактивні карти, за допомогою яких можна отримати інформацію про те, скільки в країні зареєстровано мігрантів, в які країни переважно виїздить населення та з яких країн мігрують до обраної країни.

3. За часів незалежності нашої держави зовнішніх мігрантів можна було розділити на три основні групи: інтелектуальні, трудові, та такі, що здійснили переїзд на постійне місце проживання. Найчисленнішою з усіх груп можна вважати саме трудових мігрантів, переважна більшість яких у пошуках кращого заробітку мігрують на деякий час заробляти до країн Європейського Союзу (Польща, Чехія, Словаччина, Німеччина та Італія). Другою за чисельністю є група так званих інтелектуальних мігрантів, до яких можна віднести: студентів, науковців, аспірантів.

Розпочаті російською федерацією військові дії на території нашої держави спричинили одне з наймасовіших переселень населення за довгу історію існування. За перші 9 місяців війни 11,1 млн осіб знайшли безпечний притулок в інших країнах, а близько 6,5 млн осіб стали вимушеними переселенцями та отримали статус ВПО, перебравшись до інших областей країни.

4. На основі проведених досліджень встановлено, що у відсотковому відношенні найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб походять з Харківської (21 %), Луганської (5%), Донецької (15%), Київської області (18%) та м. Київ (19%). Основною причиною є те, що це території, на яких активно велися або досі ведуться бойові дії. За побудованими картами можна виділити ТОП-5 областей, які прийняли найбільшу кількість переселенців: Дніпропетровська (13%), Київська (12%), Львівська (9%), Вінницька (8%), Полтавська (7%).

Якщо розглядати це питання в розрізі макрорегіонів, то основним макрорегіоном походження ВПО став Схід, а прийняли найбільше переселенців Захід і Центр, які віддалені від лінії фронту і вважаються відносно безпечними територіями для проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович С. Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914–1918 рр.). 2003. 250 с.
2. Атлас Україна. Київ.: НВП «Картографія». 1996. 31 с.
3. Атлас України й сумежних країв. Під заг. ред. В. Кубійовича. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. 1937. 113 с.
4. Борута І. Барський В. Міграційне право ЄС: навч. посіб. Одеса: Юрид. л-ра. 2004. 131 с.
5. Бочковська А., Руденко Л. Карти Національного атласу України як інформаційна база для дослідження формування чисельності населення. 2014. №2. С. 3–9.
6. Географічний атлас Української РСР. Уклад. Л. Кльований. Київ. Держ. вид-во України, 1928. 11 с.
7. Гончаров М. А. Розробка карт вимушених міграцій населення в межах України. Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи : збірник наукових праць (за матеріалами щорічної наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої пам'яті професора Г. П. Дубинського. Харків, 13 квіт. 2023 р.). Вип. 15. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 41–43.
8. Дахно І. Світова економіка. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 2006. 264 с.
9. Державна служба статистики України. URL:<https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.11.2022).
10. Економічна енциклопедія: Утрюх томах. Т. 2. Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ.: Вид. центр «Академія». 2001. 848 с.
11. Западнюк С. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку. Ред. Л. Руденко. Київ : Реф., 2011. 240с.
12. Заремба Г. Зовнішня міграція українців. Стан дослідження. *Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії і практики*. 2014. № 62. С. 39–45.

- 13.Зовнішні трудові міграції населення України за ред. Е. Лібанової, О. Позняка. Київ.: РВПС України НАН України. 2002. 206 с.
- 14.Ключковська І. Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний та духовно-культурний феномен (перша – третя-я хвилі еміграції). І. Ключковська, Н. Гумницька. *Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою*. 2010. URL: <https://miok.lviv.ua>
- 15.Комплексний атлас України. Київ.: ДНВП «Картографія», 2005. 96 с.
- 16.Лейберюк О. Населення та демографічний розвиток регіонів України в комплексних атласах. *Український географічний журнал*. 2016. № 3. С. 68–71.
- 17.Лященко А. Прикладні ГІС. Методи моделювання тематичних карт в ГІС. Київський національний університет будівництва і архітектури. 2016. URL: <https://studfile.net/preview/5025631/page:5/> (дата звернення 06.07.23).
- 18.Макознак Е. Міжнародна класифікація категорій мігрантів. Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. Київ, 2002. С. 105–115.
- 19.Малиновська О. Міграція внутрішня. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Migratsiya_vnutrishnya(дата звернення 14.04.23)
- 20.Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія. Упоряд. Ю. Римаренко. Київ: Довіра, 1998. 912 с.
- 21.Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16273.html> (дата звернення 15.11.2022).
- 22.МОМ ООН Міграція в Україні цифри і факти. МОМ ООН міграція. 2021. С. 11–16.
- 23.МОМ ООН. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення раунд 10. МОМ ООН міграція. 2022. №10. С.14.

24. Національний атлас України. Наук. ред. Л.Г. Руденко. Київ: ДНВП «Картографія», 2007. 440 с.
25. Нікітіна М. Г. Світове господарство і міжнародні економічні відносини: просторові аспекти розвитку: Навчальний посібник. Київ: «Центр навч. літ.», 2004. 192 с.
26. Ніколаєвський В., Прохоренко Н. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення. Вісник Міжнародного слов'янського університету.- 2009. Т. 12, № 1. С. 34–39.
27. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів. Ред. І. Прибиткова. Київ.: АтрЕК, 1997. 256 с.
28. Позняк О. Система показників міграційних процесів. *Зайнятість та ринок праці*. 1999. Вип. 10. С. 215-222.
29. Позняк О. Масштаб зовнішніх трудових міграцій населення України. *Україна: аспекти праці*. 2002. Вип. 8. С. 43-47.
30. Прибиткова І. Основи демографії: Посіб. для студ. гуманітар. і сусп. ф-тів вищ. навч. закл. Київ: АртЕк, 1995. 256 с.
31. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси: теоретикометодологічні аспекти досліджень. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1999. № 1. С. 161-172.
32. Пуригіна О. Г., Сардак С. Е. Міжнародна міграція : навч. посіб. Дніпро: ДНУ, 2009. 352 с.
33. Тоба М. Психологічні особливості міжкультурної адаптації особистості до нового етнічного середовища. *Соціальна психологія*. 2003. № 1. С. 134–139.
34. Трубич С. Міграційні процеси і зайнятість населення. *Вісник Львівського університету (Серія міжнародні відносини)*. 1999. Вип. 1. С. 398–403.
35. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ. 2018. 396 с.

36. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. Доповідь. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ. 2018. 396 с.
37. Хомра А. Міграція населення: питання теорії, методики вивчення. Київ : Наук. думка, 1979. 148 с.
38. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. №3 (15). С. 45-50.
39. Clarke J.L. Population Geography. Programon Press, Oxford. 1981. 123 p.
40. Country File: Mapping rural-to-urban migration. UN Department of Economic and Social Affairs. 2016. URL: <https://www.viewsoftheworld.net/?p=5398>. (дата звернення 01.05.23)
41. Eisenstadt, S.N. Analysis of Patterns of Migration and Absorption of Immigrants. *In: Population Studies, London School of Economics*, London. 1953. 350 p.
42. EU supports Ukraine. URL: <https://finbalance.com.ua> (дата звернення 07.10.22)
43. Geist B. Sociologicky slovník. 1992. 580 p.
44. Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination. *Migration Policy Institute*. 2020. URL: <https://www.migrationpolicy.org>. (дата звернення 01.05.23)
45. Lee, E.S. A Theory of Migration. *In: Demko G. J., Ross H.M., Schnell G.A. eds.: An Introduction to Population, Archives Books*, New Del. 1970. 290 p.
46. Movements of people: migration and tourism. *European Environment Agency*. 2007. URL: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/moving-to-work-and-escape-poverty>. (дата звернення 02.05.23)
47. Newman, J.L. Matzke, G.E. Population: Pattern, Dynamics, and Prospects. - Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, New Jersey. 1984. 168 p.
48. Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990-2017. Pew Research Center. 2017. URL: <https://www.pewresearch.org/global/interactives/global-migrant-stocks-map>. (дата звернення 26.04.23)

49. Population development. Diercke International Atlas. 2006. URL: <https://www.diercke.com/content/population-development-978-3-14-100790-9-190-2-0>. (дата звернення 01.05.23)
50. Trewartha, G.T A Geogrophy of Population: World pattern. *John Wiley&Sons, Inc*, New York. 1969. 136 p.